

54. XX. Yüzyıl Başlarında Selanik Bulgarları

Veysel ÇOLAKER¹

Sadık HACI²

APA: Çolaker, V. & Hacı, S. (2023). XX. Yüzyıl Başlarında Selanik Bulgarları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 904-934. DOI: 10.29000/rumelide.1285344

Öz

M.Ö. 315 yılında kuruluşundan itibaren Selanik tarih boyunca bulunduğu coğrafi konum, sahip olduğu liman ve ekonomik potansiyeli nedeniyle sürekli gelişmiş ve önemini daima korumuştur. Buna bağlı olarak tarihi süreçte birçok kavim Selanik'e hâkim olmaya çalışmıştır. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma'nın (Bizans) yönetimi altında kalan Selanik, birkaç yüz yıl içerisinde Bizans'ın zayıflamasına paralel olarak Balkan kavimlerinin sahip olmak için mücadele verdiği bir şehir olmuştur. Latinler, Grekler, Türkler, Sırp ve Ulahlar yanında Bulgarlar da bu kavimlerden biri olmuştur. Bulgarlar IX. yüzyıldan itibaren Makedonya coğrafyasının merkezi olarak gördükleri Selanik'i ele geçirmeye çalışmışlar, IX. yüzyılda bir süreliğine egemenlikleri altına almışlardır. Bu olay XIX. yüzyılda güçlenen Bulgar milliyetçiliğinde Makedonya'nın ve doğal olarak Selanik'in Bulgaristan'a ait olduğu tezinin öne sürülmesinin nedeni olmuştur. Osmanlı Devleti hâkimiyeti döneminde XIX. yüzyıl sonlarına kadar nüfusları artan Selanik Bulgarları, Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması ile Rum Patrikhanesi'nden ayrılmış, başlarında Ruhani Reislerinin bulunduğu cemaat meclislerini kurarak Bulgar milli davası doğrultusunda çalışmaya başlamışlardır. Bu süreçte Selanik'te açtıkları eğitim kurumlarını, dini kurumları, cemiyet, kulüp gibi sosyal kurumları Bulgar milliyetçiliği doğrultusunda yapılandırmışlardır. Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde Selanik Bulgarları, Selanik Vilayetinin bütün Makedonya toprakları ile Bulgaristan'a bağlanması amacı doğrultusunda şehirdeki Rumlara karşı silahlı dâhil, her türlü mücadeleyi vermişlerdir. I. Balkan Savaşı'nda Yunanistan ile ortak hareket eden Bulgar ordusunun Selanik'e girişi her ne kadar Bulgarları mutlu etmişse de kısa süre içerisinde Yunan askeri ile şehirde yaşanan çatışmalar sonucunda Bulgar ordusunun şehirden ayrılması Selanik Bulgarlarının kaderini olumsuz etkilemiştir. Ortodoks ve Katolik Bulgarlar bir bütün olarak I. Dünya Savaşı sonuna kadar Yunanlılar tarafından kurumları ile şehirden çıkarılmıştır. Bu makalenin amacı, XX. yüzyıl başlarında Selanik'te yaşayan Ortodoks ve Katolik mezhebine mensup Bulgarların diğer milletler karşısında şehirdeki durumlarını, Bulgar milliyetçiliğinin Selanik'e yansımalarını, Bulgarların sosyal, dini ve eğitim kurumlarını ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Selanik, Bulgar milliyetçiliği, Bulgar okulları, II. Meşrutiyet

1 Dr. Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (Denizli, Türkiye), vcolaker@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2306-3453 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 24.02.2023 kabul tarihi: 20.04.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1285344]

2 Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Ankara, Türkiye), shaci@ankara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2872-8151

Thessaloniki Bulgarians at the beginning of the 20th Century

Abstract

Thessaloniki has constantly been developing and protecting its importance thanks to its geographical location, harbour and economic potential throughout history since its foundation in 315 BC. Several folks tried to dominate Thessaloniki in history. After Roman Empire was divided into two parts, Thessaloniki was under the domination of Byzantium, it became a city that the Balkan folks struggled to have, in parallel with the decline of Byzantium in a few centuries. Bulgarians wanted to have it as well as Latins, Greeks, Turks, Serbians and Wallachians. Bulgarians tried to conquer Thessaloniki they saw as the center of Macedonian geography since the 9th century, they dominated it for a while in the 9th century. This event was the reason for the idea that Macedonia and Thessaloniki belonged to Bulgaria according to Bulgarian nationalism, which gained a momentum in the 19th century. During the domination of Ottoman Empire, the population of Thessaloniki Bulgarians increased until the end of the 19th century. Bulgarian Exarchate was founded and separated from Greek Patriarchate. They established their councils with a spiritual leader and began to work in line with Bulgarian national cause. They configured social institutions such as educational and religious institutions, communities, clubs they opened in Thessaloniki in accordance with Bulgarian nationalism. During the collapse of the Ottoman Empire, the Bulgarians of Thessaloniki gave all kinds of struggles, including armed, against the Greeks in the city for the purpose of connecting the Province of Thessaloniki to Bulgaria with all Macedonian lands. During the 1st Balkan War, the Bulgarian army that allied with Greeks, entered in Thessaloniki and this made Bulgarian happy, but the Bulgarian army left the city due to the conflicts with Greek soldiers in a short time and this affected the fate of Thessaloniki Bulgarians negatively. Orthodox and Catholic Bulgarians were exiled by Greeks until the end of the 1st World War. The aim of this article is to reveal the condition of Orthodox and Catholic Bulgarians in Thessaloniki at the beginning of the 20th Century, the reflections of Bulgarian nationalism on Thessaloniki, social, religious and educational institutions of Bulgarians.

Keywords: Thessaloniki, Bulgarian Nationalism, Bulgarian schools, the 2nd Constitutionalist Period

Giriş

Selanik, Makedonya kralı Kassander'ın M.Ö. 315-316 yıllarında eşi Thessalonike'ye ithaf edilerek kurulmuştur.³ Şehir, Makedonya İmparatorluğu'nun Büyük İskender'den sonra zayıflaması ile M.Ö. 168 yılında Roma hâkimiyetine girmiştir.⁴ Roma döneminde "Egnetia" yolunun buradan geçmesi ve limanın bulunması, Selanik'in tahkim edilmesini ve Şehrin hızla gelişmesini sağlamıştır.⁵ Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Doğu Roma'nın yönetiminde kalan Selanik, Osmanlıların fethinden önce Avarlar, Bulgarlar ve Ulahların saldırılarına direnmişe de, IX. yüzyılda Çar I. Simeon döneminde Bulgarlar Makedonya'yı ele geçirmiştir.⁶ Daha sonra Çar Kaloyan Selanik'i kuşatmışsa da

3 Machiel Kiel, "Selânik", *İslam Ansiklopedisi (İA.)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, C. 36, s. 352.

4 Dilek Yücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitaçlık: (1890-1913)*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2014, s. 11.

5 Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009, s. 9.

6 Erhan Vatanserver, *Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bulgaristan'ın Bağımsızlığı (1841-1908)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Edirne, 2019, s. 15.

alamamıştır.7 IV. Haçlı Seferleri sırasında Selanik Latinlerin eline geçmiştir. Şehir, Latinlerle Bizans arasında mücadeleye sahne olmuş, 1349'da yeniden Bizans'ın eline geçmiştir.8 Osmanlı Devleti'nin Balkan fethine giriştiği dönemde Selanik, Osmanlı-Bizans-Venedik arasında el değiştirmiştir.9 Nihayet Padişah II. Murat, Mart 1430'da Selanik'i ele geçirmiş ve 1912 yılına kadar sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştur.10 Bizans hâkimiyetinin son yıllarında nüfusu azalan, ekonomisi alt üst olan Selanik, Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile yeniden eski konumunu kazanmaya başlamıştır.11 Selanik, Tanzimat dönemine kadar Rumeli Beylerbeyliğine bağlı yönetilmiş, sahip olduğu Termaikos Körfezi ve limanı ile ticaret yollarının kesiştiği noktada olmasından Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda bulunan en önemli merkezlerinden olmuştur. Ekonomik canlılık Avrupalı tüccarların da şehre akın etmesine neden olmuş, XIX. yüzyıla gelindiğinde Selanik Musevi, Müslüman, Rum, Bulgar, Ulah ve Ermenilerden oluşan Osmanlı tebaasının ve Yabancıların yaşadığı kozmopolit bir kent olmuştur.12

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra ortaya çıkan "Makedonya Sorunu" zaman içerisinde kaçınılmaz olarak bölgenin merkezi olan Selanik üzerinde düğümlenmiştir. Osmanlı'nın Makedonya topraklarında yıllarca devam Rum-Bulgar-Sırp-Ulah mücadelesi II. Abdülhamit rejimine olan güveni sarsmış, 1889'da kurulan ve daha sonra merkezi Selanik'te olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908'de Makedonya'daki çatışmalara son vererek bölgenin elden çıkmasını önlemek amacıyla Anayasanın yeniden yürürlüğe sokulmasını sağlamayı başarmıştır.13 Selanik merkezli hareketin başarıya ulaşmasında, Selanik'in "toplumsal yapısının belirleyiciliği" etkili olmuştur.14 Nitekim XX. yüzyıl başlarına gelindiğinde Selanik Balkan milliyetçiliğinin Makedonya'daki merkezi durumuna gelmiştir. Makedonya'da nüfusu bulunan her balkan devleti kardeşlerinin yaşadığı toprakları Osmanlı'dan koparıp bu topraklara sahip olmayı amaçlamışlardır. Helenizm'e karşı gelişen Bulgar milliyetçiliği ve propagandası Selanik'te güçlü bir yer işgal etmiştir.

A) Selanik'te Bulgar nüfusu ve kurumları

1860 yılında Selanik'te Slav dili konuşan sadece 150 hane bulunmaktaydı. Eksarhlığın 1870'te kurulmasından sonra şehirde Bulgar nüfusu artmaya başlamıştır. Eksarhlığın kurulması ve nüfusun

- 7 Levent Kayapınar, "Kuruluşundan Günümüze Selanik Şehri", *Türk Tarihinin Kadim Şehirleri*, (Editörler: Okan Yeşilot Bihter Gürşık Köksal), Selenge Yayınları, İstanbul, 2002, s. 450.
- 8 Ayşe Eryaman, *Osmanlı Devleti'nin Selanik Politikaları 1908-1912*, (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Tokat, 2016, s. 7.
- 9 1387 yılında Çandarlı Halil Paşa Selanik'i ele geçirmiş de Osmanlı birlikleri şehirde kesin hâkimiyet kuramamış Bizans Selanik'e 1303 yılında yeniden girmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı şehri koruyamayacağını anlayan Bizans 1423'te Selanik'i Venediklilere satmıştır. Kiel, *a.g.m.*, s. 352.
- 10 Venedik kaynakları Selanik'in Osmanlılar tarafından alınma tarihini 13 Mart olarak vermektedir. Tayyip Gökbilgin, "Selanik", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 341.
- 11 Mehmet Tuğrul, *Balkanlarda Şehir Vakfı İlişkisine Dair Mukayeseli Bir Örnek: Selanik ve Sofya*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, 2020, s. 47.
- 12 Eryaman, *a.g.t.*, s. 10.
- 13 Başlangıçta "İttihad-ı Osmani" adını taşıyan cemiyet kurucuları, Arnavut asıllı İbrahim Temo, İshak Sukuti, Çerkez Mehmet Reşit ve Abdullah Cevdet adlarındaki dört tubbiye öğrencisidir. Adında da anlaşılacağı üzere Cemiyetin kurucuları Osmanlılık siyasetini savunmaktaydı. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C: II, Tarih Vakfı Yay. Ankara 1984, s. 19. Daha sonra bu dörtlüye, Şerafettin Mağmumi, Giritli Şefik, Cevdet Osman, Kerim Sebati, Mekkeci Sabri ve Selanikli Nazım gibi kişiler katılmışlardır. Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (Çev: Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul, 1972, s. 32. Cemiyet, yönetime muhalif kişilerle kurulan ilişki sonucu kısa zamanda büyümüş, ülke içinde ve dışında gizli şubeler açmıştır. Ramsaur, *a.g.e.*, s. 36. 1906 yılında Selanik'te bazı bürokratlardan ve III. Ordu subaylarından oluşan on kişilik bir grup "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" adında yeni bir örgüt kurmuştur. Osmanlı Hürriyet ve Terakki Cemiyeti diğer cemiyetlerle birleşerek İttihat ve Terakki ismini almış ve Talat, İsmail Canbolat ve Rahmi Bey'den oluşan Merkez Komitesi aracılığı ile Selanik'ten yönetilmeye başlamıştır. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK. Ankara 2004, s. 202. Hikmet Çiçek, *Dr. Bahattin Şakir, İttihat ve Terakki'den Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakoben'i*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001, s. 233
- 14 İlhan Tekeli-Selim İlkin, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Editör: Osman Okyar-Halil İnalçık), Ankara, 1980, s. 7

artması ile Selanik'teki Bulgar cemaatinin lideri konumundaki Salandzhiev, Bulgarların bir cemaat olarak tanınmasını istemiş, Osmanlı Hükümeti, şehirdeki Ortodoks Bulgar Cemaatini tanımıştır.¹⁵

XIX. yüzyıl sonlarında şehir nüfusu arttığı gibi Bulgar nüfusunda da artış yaşanmıştır.¹⁶ 1870'den sonra ilk olarak, çevre köy ve kasabalardan gelen 100 kadar hane Selanik'e yerleşmişler ve Eksarhlığa bağlı olduklarını beyan etmişlerdir.¹⁷ Gelen bu kişiler Makedonya'daki Rum okullarından ve Atina Üniversitesi'nden mezun olan eğitilmiş, çiftlik sahibi, tüccar veya komisyoncu idi.¹⁸ 1900'lerin başlarına kadar, anlaşılacağı gibi Selanik'in ticari ve ekonomik gelişimini kendileri için bir fırsata çevirmeyi amaçlayan eğitilmiş Bulgarlar ile gelişen sanayi sektöründe çalışarak geçimini sağlamayı amaçlayan Bulgar işçiler, şehirdeki Bulgar nüfusunun artışında önemli pay sahibi olmuşlardır.¹⁹

1882'den itibaren yıllara göre Bulgar nüfusunu gösteren aşağıdaki tablodan anlaşıldığına göre 1882'de şehirdeki Bulgarların toplam nüfusa oranı %1 iken 1907'de 4'e çıkmış, 1913 yılına kadar da bu oran az da olsa artmış eğilimi devam etmiştir.²⁰ 1882-1928 yılları arasında Selanik şehrindeki Bulgar nüfusu aşağıdaki gibidir.²¹

Yıl	Toplam	Bulgar Nüfusu	Yüzde
188222	103.544	1.117	% 1,078
189023	98.930	3.799	% 3,84
190024	118.000	10.000	% 8,47
190425		3.840	
1905-190626		4.982	
1906-190727	98.930	3.697	% 3,736
191328	157.899	6.263	% 3, 966
1920	174.390	-	
1928	244.680	-	

Tablo 1: 1882-1928 yılları arasında Selanik'in ve Şehirdeki Bulgarların Nüfusu

- 15 Yannis Megas, *İ Varkarides tis Tessalonikis (İ Anarhiki Vulgariki Omkada ke i Vumvitikes Energias tou 1903*, Trohalia (Kasnak Yay) Atina, 1994, s. 215.
- 16 BOA. İ. DH. 1176/91921-8 (3 Nisan 1890).
- 17 Basil C. Gounaris, "Salonica", Review, Fernand Braudel Center, Vol. XVI, No: 4, 1993, s. 512.
- 18 Megas, *a.g.e.*, s. 213.
- 19 Raya Zaimova, "Katolicheskite misii, Solun i balgarite", *Solun i balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 315.
- 20 Yordan Zhelev, "Balgarskata obshtnost v osmanskiya Solun: demografiska, stopanska i sotsialna karakteristika", *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 152.
- 21 Veysel Çolaker, *Bir Kentin Kimlik Değişimi -Selanik- (1908-1928)*, (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Denizli, 2022, s. 209.
- 22 Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (Hazırlayan: Osman Bahadır), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 174.
- 23 Ekim'deki 1890 yılına ait belgeye göre Selanik'te 41 Protestan, 61 Katolik ve 3.697 Eksarhlığa bağlı Bulgar bulunmaktaydı. Bu sayılar şehirdeki yerli ve yabancı uyruklu Bulgarların toplam sayılarıdır. *Istoriko Arkhio Makedonias (IAM)*, GDM, phakelos 45.
- 24 Vasil Kanchov, *Makedoniya, Etnografiya i statistika*, izd. "Prof. M. Drinov", Sofya, 1996, s. 140.
- 25 Zhelev, "Balgarskata obshtnost v osmanskiya Solun: demografiska, stopanska i sotsialna karakteristika"..., *a.g.e.*, s. 152.
- 26 Selanik kazasının toplam Bulgar nüfusu olarak belirtilmiştir. BOA. DH. MUİ. 90/48-8.
- 27 1907 yılında toplam nüfus 98.930 olarak verilmiştir. Ancak bir yıl içerisinde nüfusun 1.258 kişi arttığı ayrıca belirtilmiştir. Böylece 1907 yılında şehrin nüfusunun 100.000'i aştığını söyleyebiliriz. *S.V.S.*, 1325/1907, s. 655.
- 28 Vasilis Dimitriadis, "O Plitismos tis Tessalonikis ke i Elliniki Koinotita tis Kata to 1913", *Makedonika*, Tomos 23, 1983, s. 96. Ek 3 ve 4'te 1913 yılına ait nüfus sayımı verileri ayrıntılı olarak verilmiştir.

Yordan Zhelev'e göre, 1904'te Bulgar Eksarhlığı tarafından derlenen genel istatistiklerde, Selanik şehrinde 3.840'ı Eksarhlığa bağlı, 2.048 Eksarhlığa bağlı olmayan 5.888 Bulgar yaşamaktaydı. Eksarhlığın yönetimi altında olmayan Bulgarların 1.600'ü Rum Patrikhanesi'ne, 320'si Sırp Kilisesine, 48'i Katolik ve 80'i Protestan kiliselerine bağlıydı.²⁹ Selanik valiliğine göre, 1905/1906 yılı nüfus sayımında vilayeti teşkil eden kazalardan 223.570 nüfus Eksarhane'ye kaydolmuştur.³⁰ Bu nüfusun 4.982'si Selanik Kazasına, yani Selanik şehri ve bağlı köylerine aittir.³¹ Öte yandan bazı Bulgar kaynakları, Selanik'te yaşayan Bulgar nüfusunu abartılı gösterme eğilimindedir. Tabloda 1900 yılına ait Vasil Kançov'un verdiği istatistikler bunu göstermektedir.

Şehirdeki Bulgar cemaatinin toplam sayısına ilişkin Eksarhlık verilerinin sonuncusu 10 Ağustos 1912'ye aittir. Şehirde Eksarhane'ye bağlı 1.017 hanede 4.245 kişi bulunmaktaydı. 891 Patrikhaneye bağlı Bulgar yanında, 25 hanede 75 Katolik,³² 10 hanede 50 Protestan Bulgar bulunmaktaydı. Toplamda ise şehirde 1.943 hanede 8.825 Bulgar vardı ki bu sayı Selanik'in toplam nüfusunun yaklaşık %7-8'ini oluşturmaktaydı.³³ Eksarhane'nin verdiği bu rakamlar abartılı olmalıdır. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde şehrin üç mahallesinde yaşayan Bulgarların sayısı 6.000'i geçmemiştir. Bunlara 2.000 kadar mevsimlik işçi, küçük toprak sahibi ve ev hizmetlisinin yanı sıra çeşitli okullarda geçici olarak bulunan birkaç öğrenci ve öğretmen eklenmelidir.³⁴

XIX. yüzyıl sonlarında Katolik Bulgar nüfusunda da bir artış yaşanmıştır. 1890'da Selanik şehrinde 105 hanede 411 Katolik vardı.³⁵ Aynı yıl Selanik'te 12.279 hanede 68.223 kişinin yaşadığı göz önüne alınırsa Katolik Bulgarların toplam nüfusa oranı %0,6'dır.

Balkan Savaşları'ndan sonra Ortodoks Bulgarların çoğunluğu Yunan Hükümetinin baskısı sonucunda Selanik'ten ayrılmak zorunda kalmıştır. Nüfus tablosundan anlaşılacağı üzere Yunanistan vatandaşlığına aldığı Bulgarları 1920 ve 1928 nüfus sayımlarında nüfuslarına ilişkin bilgileri yayınlamamıştır.

Selanik'te XIX. yüzyıl sonlarında gerçekleşen Bulgar nüfusundaki artış, Bulgarların şehirde kurumsal olarak varlıklarını pekiştirmelerini getirmiştir. 1870'de Eksarhlığın kurulmasını takip eden yıllarda Selanik'te Eksarhane'ye bağlı bir cemaat meclisi kurulmuş, meclisin başında bulunan Bulgar Ruhani Reisi, Ortodoks Bulgar Cemaatinin lideri olarak tanınmıştır.³⁶ Katolik Bulgarlar ise merkezi İstanbul'da bulunan Katolik Serpiskopos'una bağlı Selanik Bulgar Despotu ve cemaat meclisine bağlı olmuşlardır.³⁷ XX. Yüzyıl başlarına kadar Serpiskopos Epifanios Efendi Katoliklerin lideri iken 1900'lü yıllarda Selanik Bulgar Katolik Başpiskoposu Epiklos Efendi, Katolik Bulgarların Despotluğunu yürütmüştür.³⁸ Ortodoks ve Katolik Cemaat liderleri Selanik ve kazalarında bulunan Bulgarların haklarını korumaya çalışmış, cemaate bağlı kilise, okul ve sosyal yardım kuruluşlarını yönetmiştir.³⁹ Bulgar Ruhani Reisi

29 Yordan Zhelev, "Balgarskata obshtnost v osmanskiya Solun: demografiska, stopanska i sotsialna karakteristika"..., *a.g.e.*, s. 152.

30 BOA. DH. MÜ. 90/48-5.

31 BOA. DH. MÜ. 90/48-8.

32 BOA. İ. DH. 1176/91921-8 (3 Nisan 1890).

33 Yordan Zhelev, "Balgarskata obshtnost v osmanskiya Solun: demografiska, stopanska i sotsialna karakteristika"..., *a.g.e.*, s. 152.

34 Megas, *a.g.e.*, s. 225.

35 BOA. İ. DH. 1176/91921-8, (22 Mart 1906/3 Nisan 1890).

36 1888'de Kozma Efendi Eksarhane'ye bağlı Ruhani Reisliğinde bulunmaktadır. Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, 2011, s. 172.

37 Seyfeli, *a.g.m.*, s. 173.

38 BOA. ZB. 609/37, (21 Mayıs 1323/3 Haziran 1907)

39 BOA. TFR. I. SL. 145/14488-1 (12 Mayıs 1323/25 Mayıs 1907).

cemaatin yönetiminde en büyük desteği Bulgar Eksarhlığı ve Bulgaristan'dan almıştır. Bulgar Eksarhlığı Selanik cemaatinin yeni okul ve kilise açması, mezarlık kurması konularında maddi ve manevi destek vermiştir.⁴⁰

B) Sosyal yaşam

Eksarhane'ye bağlı Ortodoks Bulgarlar şehrin batısında Çayır (Kılıkış), doğusunda, Aya-pat, Üç Çeşmeler,⁴¹ Yanık Manastır, Aya-Nikola,⁴² ve Hamidiye mahallelerinde ikamet etmekteydi.⁴³ Yani Bulgarlar Hipodrom'dan Aya-Nikola ve Aya- Atanassio Kilisesi'ne kadar olan bölgede ağırlıklı olarak Rum cemaatinin bulunduğu mahallelerde en çok da Esperos Sineması ile Panagouda arasındaki bölgede bulunuyorlardı.⁴⁴ Köylü ve işçi Bulgarlar, Çayır ve Kılıkış Mahallesi'ne yerleşmişlerdi.⁴⁵ Hamidiye Mahallesi XIX. yüzyılda geliştiği süreçte Eksarhlığa bağlı Bulgarların önemli bir kısmı buraya taşınmışlardır. 1894'te mahallede 52 Katolik ve çok sayıda Bulgar bulunmaktayken, 1900'lü yıllara gelindiğinde mahallede Bulgar nüfus 1.000'in üzerine çıkmıştır. Mahallede bulunan ve Selanik'in en işlek, zenginlerinin yaşadığı en gözde caddesi olan Yalılar'da zengin Bulgarlara ait konaklar ve mülkler az değildi. Bunlar arasında Todorov Hacı Mişev'e ait iki katlı, iki salon ve 12 odaya sahip konak dikkat çekmekteydi.⁴⁶ Katolik Bulgarlar ise şehre dağılmış durumdaydı. Önemli bir kısmı Çayır Mahallesinde yaşamaktaydı.⁴⁷

Selanik Bulgarlarının sosyal yaşamları buldukları mahallelerde kurdukları dini kurumlar etrafında şekillenmiştir. Bulgarlar yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde kiliseler açılmıştır. Ortodoks Bulgar Ruhani Reisi Başrahıp Neofit, 1908'de Selanik'te Eksarhane'ye bağlı dört Bulgar Kilisesi bulunduğu bilgisini vermektedir. Bunlar; Panaguda Mahallesi Babat Sokağı'nda, "Aziz Kiril ve Metodiy",⁴⁸ Kemeraltı'nda "Çavuş Manastır",⁴⁹ Vardar Mahallesinde "Aziz Vmchk Dimitri" ve Bulgar Mezarlığı'nda bulunan "Havariler Petar ve Pavel" kiliseleriydi.⁵⁰

Bulgar mezarlığında bulunan kilise, ölen Katolik Bulgarların cenaze törenleri için 1905 yılında yapılmıştır.⁵¹ Ancak kilisenin yapımına Rumlar tepki göstermişlerdir.⁵² Nitekim Rum ve Bulgarlar için Kilise, "milli" mesele haline gelmişti. Bulgarlar, Rumlar gibi Selanik'in Bulgarlara ait olduğu iddiasına bulunurken eğitim kurumları gibi dini kurumlarının sayısını arttırarak iddialarının geçerliliğinin sorgulanamamasını sağlamayı amaçlamışlardır. Bunun farkında olan Rumlar, 1905'te yeni bir Bulgar kilisesi yapımını önlemeye çalışmışlardır.⁵³ Rumların muhalefetine rağmen Osmanlı Hükümeti

40 Megas, *a.g.e.*, s. 215.

41 BOA. TFR. I. SL. 165/16439-1 (11 Teşrinisani 1323/24 Kasım 1907). Hamidiye Mahallesinde 15 hanede 33 Bulgar yaşamaktaydı. BOA. İ. AZN. 65/26-4 (6 Haziran 1321/19 Haziran 1905).

42 Hamidiye mahallesinde 13, Çayır mahallesinde 11, Yanık Manastır mahallesinde 4, Panagoda mahallesinde 1, Aya Nikola mahallesinde 1 Bulgar'ın Eksarhane'ye mensup olduğunu beyan etmesine rağmen Rum Patrikhanesi nüfus defterlerine kaydedilmiştir BOA. TFR. I. SL. 160/15955-2 (20 Kanunuevvel 1322/23 Aralık 1906).

43 Vasilis K. Kolonas, "İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912", *APT (Aristo Üniversitesi)*, Didaktöriki Yatrivi, Tessaloniki, 1991, s. 102.

44 Megas, *a.g.e.*, s. 214.

45 Dimitriadis, *a.g.m.*, s. 96.

46 IAM. OTX, Defter No: 923, s. 6.

47 BOA. İD. 1176/91921-7, (4 Şubat 1305/16 Şubat 1890).

48 Kilisenin duvarları 1905 yılı ocak ayında tamir edilmiştir. BOA. İ. AZN. 65/26-3, 19 Kânunusani 1320 (1 Şubat 1905).

49 BOA. İ. AZN. 65/26-4, 6 Haziran 1321 (19 Haziran 1905).

50 Yordan Zhelev, "Balgarskata obshtnost v osmanskiya Solun: demografiska, stopanska i sotsialna karakteristika"...*, a.g.e.*, s. 154.

51 Kolonas, *a.g.t.*, s. 103.

52 Mezarlıkta bir Bulgar kilisesi inşasına ilişkin 1896 yılı sonlarından itibaren kayıtlar mevcuttur. BOA. BEO. 881/66039- 2, (3 Kânunuevvel 1312/25 Aralık 1896); BOA. İ. AZN. 24/31-2, (28 Kanunusani 1312/9 Şubat 1897).

53 Kilise Bulgar Tüccar Teodor Mişo'nun başısladığı arazi üzerine 800 liraya inşa edilmiştir. BOA. İ. AZN. 65/26-5 (6 Haziran 1321/19 Haziran 1905).

kilisenin yapımına izin vermiştir.⁵⁴ Bulgar Ruhani Reisi, kilisenin yapımını önleyemeyen Rumların, birçok defa kiliseyi soyduğunu iddia etmiştir. Kiliseye yönelik saldırıları önlemek amacıyla Hükümet, Mezarlığı 400 adım mesafede olan karakol barakasını mezarlık girişine almıştır.⁵⁵ Öte yandan Rumeli Müfettişliği yaptığı soruşturma sonunda, soygunların adı vakalar olduğunu beyan etmiş, Polis Müdürlüğü bir yıl sonra barakayı kaldırmıştır.⁵⁶

Yine 1900 yılından itibaren Bulgarlar Hamidiye (Yahlar) Mahallesi'nde bir kilise inşa etmek istemişlerdir. Bu tarihlerde Rum-Bulgar çatışması nedeniyle kilisenin inşasına izin verilmemiş olacak ki, 1904 yılı başlarında Bulgar Ruhani Reisi konuyu yeniden gündeme getirmiştir.⁵⁷ Nihayet 1906'da, Bulgarlara Hamidiye Mahallesi'nin kuzeyinde beşinci bir kilisenin yapım izni verilmiştir.⁵⁸ Aynı yıl yapımına başlanan kilise Selanik'in Yunanistan tarafından işgalinden sonra tamamlanabilmiştir.⁵⁹ Hamidiye Mahallesi'nde Bulgar nüfusunun az olması, inşa edilen kilisenin Musevi Hirsh, Rum, Rus, İtalyan Hastaneleri ile Rum Yetimhanesi yakınında bulunması, Bulgarların mahallede diğer cemaatlerle rekabet etme amacını taşıdıklarının bir göstergesidir.

Katolik Bulgarların ise 1890 yılına kadar kendilerine ait bir kiliseleri olmamış ve ibadetlerini şehirde bulunan Latin Katolik Kilisesi'nde yapmışlardır. 1889'da şehrin doğusunda Vardar Kapısı dışında bulunan ve yeni gelişmekte olan Çayır Mahallesi'nde bir kilise kurmak için girişim başlatmışlardır. Bulgar Katolik Mezhebi Despot'u Lazar Mladenov, İngiliz tebaasından Mösyö Federiko Şarno'dan 2.860 metrekaare bir arsa satın almış, Hükümetten arsaya kilise yapma izni istemiştir.⁶⁰ Osmanlı Hükümeti, yerleşik Katolik Bulgar az olmasına rağmen⁶¹ Selanik'in kasaba ve köylerinden günlük şehre gelip giden Katolik Bulgar'ın da azımsanamayacak derecede olduğunu düşünerek kilisenin yapımına izin vermiştir.⁶² Kilise 3 Temmuz 1890'da ibadete açılmıştır.⁶³

Bulgarlar ölülerini şehirde bulunan iki Bulgar Mezarlığına defnetmişlerdir. Bunlardan biri şehrin doğusunda Kalemeriye kapısı dışında, diğeri şehrin batısında Vardar kapısı haricinde idi. Kalemeriye kapısı dışındaki Bulgar Mezarlığı, görselden de anlaşılacağı gibi Rum cemaatine ait Rum Evangelistria Mezarlığı ile Müslüman Mezarlığının bitişiğinde bulunmaktaydı.⁶⁴

54 BOA. DH. MKT. 1072/7-2-2, (20 Nisan 1322/3 Mayıs 1906).

55 Kasım 1906'da Selanik Bulgar Ruhani liderinin verdiği bilgiye göre: kimliği belirsiz şahıslar mezarlığa girerek kabristanın içinde bulunan odanın kapı kilidini kırarak 1 bağ makası, 2 demir kazma 100 dirhem mum ve mezarının giyim eşyalarını çalmışlardır. Kabristanda bunun gibi olaylar 1903 yılından itibaren yoğunlaşmış, Bulgar Ruhani Reis'inin valiliğe başvurusu üzerine kabristana 400 adım uzaklıkta bulunan karakol barakası kabristan önüne alınmıştır. 1906 tarihinde bu barakanın kaldırılması hırsızlık olaylarının tekrar başlamasına neden olmuştur. BOA. TFR. I. SL. 131/13049-1, (31 Teşrinievvel 1322/13 Kasım 1906).

56 BOA. TFR. I. SL.131/13049-1-2, (28 Kânunuevvel 1322/10 Ocak 1907).

57 BOA. TFR. I. SL. 30/2927-1, (20 Şubat 1319/4 Şubat 1904). 1905 yılı ortalarında şehirde 150 Bulgar hanesi mevcuttur. Bunun 53'ü Hamidiye Mahallesi'nde bulunmaktadır. BOA. İ.AZN. 65/26-7, (6 Haziran 1321/19 Haziran 1905).

58 BOA. DH. MKT. 1077/7-1, (26 Nisan 1322/ 9 Mayıs 1906), Yannis Megas iznin 1907 yılında verildiğini yazmaktadır. Megas, *a.g.e.*, s. 224.

59 Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis Tourkokratias (1839-1912), Eklisies-Sinagoges, Camia*, Didaktörleri Yatrivi, Thessaloniki, 1989, s. 551.

60 Arsa alım bedeli olan 3.200 lira ve yapım için harcanan para Bulgar Katolik cemaatinden toplanmıştır. BOA. İ. DH. 1176/91921-5, (12 Ekim 1889).

61 Mahallede 186 hanede 1.628 kişi yaşamaktaydı ve bunun yalnızca 52 tanesi Katolik Bulgar idi. BOA. İD. 1176/91921-7, (4 Şubat 1305/16 Şubat 1890).

62 Kilise 28 metre uzunluğunda, 18 metre genişliğinde ve 10 metre yüksekliğinde ve yine üç metre boyunda bir kapı ve 20 pencere olarak inşa edilmesi öngörülmüştür. BOA. İ. DH. 1176/91921-4, (2 Mayıs 1305/14 Mayıs 1889).

63 Zaimova, *a.g.m.*, s. 319.

64 Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktörleri Yatrivi, APT (Aristo Üniversitesi), Thessaloniki, 1991, s. 102.

Resim 1 (Kaynak: Ch. K. Papastathis-Evangelos. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki* (1917), EN Manos Ltd, Thessaloniki, 2010, s. 63.)

Bulgarlar mezarlık içine 1897'de Padişah iradesiyle bir kilise inşa etmişler, bu girişim Rumları öfkelenmiştir. Ancak Rumlar 1900 yılında Rumlar, Bulgar Kilisesi ve mezarlığını tanımak zorunda kalmışlardır.⁶⁵ Vardar kapısı dışındaki mezarlık daha yeni idi ve Katolik Kilisesi ile Agia Paraskevi Kilisesi yakınlarında küçük bir alanı kaplamaktaydı.⁶⁶

Selanik Yunanistan'ın eline geçtikten sonra, 1913 yılında şehrin doğusundaki Bulgar Mezarlığı Yunanistan Hükümeti tarafından Evangelistria Rum Mezarlığına katılmıştır. ⁶⁷

C) Bulgarların eğitimi

Osmanlı Devleti'nin Makedonya toprakları üzerindeki rekabette eğitim kurumları önemli bir rol oynamıştır. 1878 Berlin Kongresi'nden sonra Makedonya'da Bulgar Eksarhlığına bağlı eğitim kurumları

65 BOA. İ. AZN. 24/31-1 (13 Mart 1897)

66 Evangelos, Hekimoglou, *Tessaloniki 100 Hronia Apo tin Apelevterosi*, (haz. Dimitris Benekos-Aleksis Skanavis), Thessaloniki, 2012, s. 86.

67 Ch. K. Papastathis-Evangelos. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki* (1917), EN Manos Ltd, Thessaloniki, 2010, s. 62.

ortaya çıkarken⁶⁸ Bulgar varlığını ve etkisini arttırmak amacıyla, Selanik Vilayeti genelinde de Bulgar okulları açılmıştır.⁶⁹ Selanik'te Bulgar okullarının açılması diğer cemaatleri şüpheye düşürmüştür. Tercüman-ı Hakikat gazetesi 2 Aralık 1881 tarihli sayısında Selanik'te açılmak istenen Bulgar eğitim kurumlarının Bulgar propagandası çerçevesinde hareket edeceğini iddia etmiştir.⁷⁰ Bulgarların Selanik'te okul açmalarının diğer nedeni şehirde bulunan Bulgarlar arasında diğer cemaatlere göre okuryazar oranının az olması idi. 1907'de şehirde Eksarhane'ye bağlı 3.275 Bulgar'ın 1.619'u okuma yazma bilmekteydi. 1.656 Bulgar eğitimsizdi. Yani Selanik'te bulunan Bulgarların %36'sı okuma yazma bilmemekteydi.⁷¹

Selanik'te ilk Bulgar okulunun ne zaman açıldığına dair kesinlik yoktur. 25 Mart 1912 tarihli bir belge 1860 yılına işaret etmekteyse de bu pek mümkün görünmemektedir.⁷² Nitekim diğer birçok arşiv kaydında ilk Bulgar Okulunun, 1880 yılı ortalarında Burhan Mahallesi'nde Nalbantlar Tekkesi karşısında erkek okulu olarak açıldığı yazılmaktadır. ⁷³ Yunan kaynaklarına göre ise şehirde ilk Bulgar Okulu, 1871 yılında Kılıkış Mahallesi'nde, Agios Athanasios Kilisesi yanında⁷⁴ İ. Pepas'ın evinde Salandzhiev tarafından açılmıştır.⁷⁵ Öte yandan 1882 yılı sonlarında bu okulun avlusunda yapılan ek binada bir kız okulunun eğitim öğretime başladığı tartışılmazdır⁷⁶ 1890'ların başlarında okul sayısı dörde çıkmıştır. 1893 yılı Vilayet Salnamesine göre, bunlardan ikisi ilkokul (ibtidai) ikisi ortaokul (rüştiye) idi.⁷⁷ 1900'lü yıllarda okul sayısı altıya çıkmıştır. Erkek ve kız ortaokulları bu süreçte liseye çevrilmiş, iki yeni karma ilkokul açılmıştır.⁷⁸ Meşrutiyetin hemen öncesinde ise şehirde Bulgarlara ait okul sayısı altıya yükselmiştir. Bunlar:⁷⁹

Sıra No	Okulun İsmi	Bulunduğu Mahalle	Açılış Tarihi	Öğrenci Sayısı
1	Bulgar Erkek Lisesi ⁸⁰	Kılıkış	1880	Gündüzlü 101 Yatılı ücretli 31 Yatılı ücretsiz 5
2	Bulgar Kız Lisesi ⁸¹	Kılıkış	1882	Ücretli 69 Ücretsiz 114
3	Bulgar Erkek ve Kız Okulu ⁸²	Aya Tanaş	1892	Erkek 125

- 68 1882-1883 eğitim öğretim yılında Makedonya'da 323 Bulgar öğretmen görev yapmakta ve 14.815 Bulgar öğrenci eğitim görmekteydi. Köseoğlu, *a.g.m.*, s. 218. Sırbistan Sefareti, 1895 yılında bütün Makedonya'da 32.000 çocuğun eğitim gördüğü 602 Bulgar okulu olduğu bilgisini vermektedir. BOA. İ. MF. 3/13-1, (22 Ağustos 1895).
- 69 BOA. MF. MKT. 74/50-1, (19 Ocak 1882).
- 70 BOA. MF. MKT. 72/107-1, (15 Aralık 1881).
- 71 Yordan Zhelev, "Balgarskata obshtnost v osmanskiya Solun: demografiska, stopanska i sotsialna karakteristika"..., a.g.e., s. 166.
- 72 BOA. ŞD. 2076/17-1 (13 Teşrinievvel 1326/27 Ekim 1910).
- 73 BOA. HR. SYS. 2943/20-1 (31 Aralık 1882).
- 74 Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatrivı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 102.
- 75 Maria Litina, "Danni za istoriyata na Solunskata balgarska obshtina ot gratskite izvori (1880-1910)" *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 145.
- Megas, *a.g.e.*, s. 215. Köseoğlu Selanik'te ilk Bulgar okulunun 1867'de açıldığını yazmaktadır. Köseoğlu, *a.g.m.*, s. 218.
- 76 BOA. HR. SYS. 2943/20-1 (31 Aralık 1882).
- 77 *Selanik Vilayeti Salnamesi (SVS) 1311/1893*, 12. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, s. 565.
- 78 *Selanik Vilayeti Salnamesi (SVS) 1318/1900*, 16. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, s. 353.
- 79 SVS, 1325, s. 512-513. II. Meşrutiyet'in hemen öncesinde 1907-1908 eğitim öğretim yılında şehirde çeşitli derecelerde 86 okul bulunmaktaydı. Bu okulların 26'sı Müslüman, 22'si Musevi, 20'si Rum, 6'sı Bulgar ve geri kalanları Selanik'te misyonları bulunan Yabancı devletlere aitti. Çolaker, *a.g.t.*, s. 300.
- 80 SVS, 1325/1907, s. 511.
- 81 SVS, 1325/1907, s. 512.
- 82 SVS, 1325/1907, s. 512. Okul 1892 tarihinde Aziz Dimitar adına inşa edilmiştir Megas, *a.g.e.*, s. 223.

				Kız 104
4	Bulgar Erkek ve Kız İlkokulu ⁸³	Hamidiye Mahallesi	1900	Erkek 66 Kız 87
5	Bulgar Erkek ve Kız Okulu	Vardar Kapısında	-	Erkek 37 Kız 33
6	Bulgar Ticaret Okulu ⁸⁴	Kılıkış	1905	361

Tablo 2: XX. Yüzyıl Başlarında Selanik'te Bulgar Okulları

1880'de ilköğretim kurumu olarak eğitim öğretime başlayan ilk Bulgar Okulu gelişerek 1890'larda liseye çevrilmiştir. Selanik Yunan Konsolosu Petros Logothetis, 1883 yılında okul için yılda 6.745 lira harcadığı, iyi maaş alan 14 öğretmenin görev yaptığı bilgisini vermektedir.⁸⁵ Bulgarların "Aziz Kiril ve Metodiy Lisesi" adını verdikleri okulda, Bulgarcanın yanı sıra Latince, Fransızca, Türkçe ve Yunanca öğretilmiştir. Eğitim kalitesi oldukça yüksek olan lisede, fizik ve kimya atölyeleri ile bir meteoroloji istasyonu bulunmaktaydı.⁸⁶ Okulun yatılı öğrenci de kabul ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1907 yılı salnamesine göre okulda ücretli ve ücretsiz toplam 137 öğrenci eğitim görmekteydi.⁸⁷ 1910 yılında binası tamir edilemeyecek kadar yıprandığından üç katlı yeni bir binanın yapılması kararlaştırılmıştır.⁸⁸ Yeni bina Hayreddincik Mahallesi'ne, Ayasofya ve Olimpos'un köşesine yapılmış, 1912 sonbaharında eğitim öğretim yeni binada devam etmiştir.⁸⁹ Selanik'teki Bulgar Lisesi, Bulgarlar için bir gurur kaynağı olmuş, onların şehirdeki varlıklarını simgelemiştir.

Bulgar Kız Lisesi, Erkek Lisesinin bahçesinde açılmıştı. Lise, yeterli öğretmen kadrosu ve geniş kitaplığı ile⁹⁰ iyi bir eğitim öğretim vermiştir. 1907'de okulda müdür dâhil sekiz erkek, beş kadın öğretmen bulunmaktaydı ve okulda 133 öğrenci kayıtlıydı.⁹¹ Kılıkış, Hamidiye ve Vardar kapısı dışındaki erkek ve kız okulları karma eğitim yapan ilköğretim seviyesindeki okullardı.

Ticari faaliyetin hızla arttığı ve buna paralel olarak şehirdeki her cemaatin ve Avrupa devletlerinin emperyalist bir anlayışıyla "Ticaret Mektepleri" açtığı XX. yüzyıl başlarında Bulgarlar da bir ticaret okulu açmışlardır. 1905 yılında Lisenin bir şubesi olarak Damiyan Petrov'un evinde yatılı eğitim vermeye başlamıştır. Ancak yatak kapasitesinin yetersizliği nedeniyle öğrencilerin birçoğu şehirde bulunan hanlarda ve kiralanmış evlerde barındırılmışlardır. Öte yandan okul binasının sağlık açısından elverişli olmaması Bulgarları yeni bina arayışına itmiştir. 1907-1908 eğitim öğretim yılında okulun Fındık Mahallesinde bulunan İtalyan tebaasından Albert Şaki'nin evine taşınması düşünülmüştür. Bu binanın da yetersiz kalacağı görülünce, Terakki Mektebi Müdürü İsmail Efendi'nin Hayreddincik Mahallesi

83 SVS, 1325/1907, s. 513. 1910'da ilkokul ve anaokulu kısmında 117 öğrenci vardı. Megas, *a.g.e.*, s. 223. 1912 tarihinde öğrenci sayısı 157'ye ulaşmıştır. Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatrivı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 103.

84 Megas, *a.g.e.*, s. 224.

85 Maria Litina, "Danni za istoriyata na Solunskata balgarska obshtina ot gratskite izvori (1880-1910)" *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 145.

86 Megas, *a.g.e.*, s. 219, 220.

87 *Selanik Vilayeti Salnamesi (SVS), 1325 (1907)*, Yirminci Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, s. 512.

88 BOA. ŞD. 2076/17-9 (25 Mart 1912). Mektebin yeniden inşasına ilişkin, 13 Ekim 1912 tarihli mazbatada mektebin bulunduğu yerin Bulgar Eksarhlığı tarafından bağışlandığını ve yapılacak olan yeni binanın 52 metre uzunluğunda, 35 metre genişliğinde 16 metre yüksekliğinde olacağı belirtilmiştir. BOA. ŞD. 2076/17-1 (27 Ekim 1910).

89 Megas, *a.g.e.*, s. 220.

90 1901-1902 eğitim öğretim yılında okulda bir kütüphane kurulmuştu. Ancak uzun süre atıl kalan ve gelişemeyen kütüphaneye 1909-1910 eğitim öğretim yılına kadar ancak 272 bilimsel ve pedagojik kitap konulabilmiştir. Bir yıl sonra ise kütüphanedeki kitap sayısında hızlı bir artış olmuştur. Yura Konstantinova, "Balgarskata devicheska gimnaziya "Sv. Blagoveshtenie" v Solun", *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 202.

91 SVS. 1325 (1907), s. 512.

Hasan Paşa Sokağı'nda bulunan binası kiralanarak okulun buraya nakledilmesi kararlaştırılmıştır.⁹² Binanın etrafının yüksek duvarlarla çevrili olmaması ve çevrede bulunan evlerden okulda yapılan faaliyetlerin görülebilmesi mahalle halkının itirazlarına neden olmuşsa da⁹³ Osmanlı Hükümeti okulun açılmasına onay vermiştir.⁹⁴

Selanik Bulgarları iyi eğitilmiş öğretim kadrosu ve yatılı öğrenci kabul etmesi nedeniyle Osmanlı Hükümetinin açtığı Selanik İdadisine (Lise) büyük ilgi göstermişlerdir. 1907-1908 eğitim öğretim yılında Selanik İdadisinde bulunda 418 öğrenciden⁹⁵ 14'ü Bulgar'dı ve Bulgar Ruhani Reisi sayının arttırılmasını rica etmiştir.⁹⁶

Selanik'te Bulgar okullarının sayısı ve kapasitesinin, cemaatin nüfusuna oranla yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Birçok Bulgar aile, çocuklarını Fransız, Alman ve İtalyan misyonlarının açtığı okullarına gönderme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunların başında 1907 yılında Zeytinlik adı verilen bölgede Fransız Konsolosluğu'na bağlı ve giderleri Bulgar Katolik Cemaati tarafından karşılanarak açılan "Bulgar Katolik Okulu" gelmekteydi. Okul öğrencilerinin çoğunluğu Bulgar'dı.⁹⁷ Diğer Fransız okullarında da çok sayıda Bulgar öğrenci vardı. 1907-1908 eğitim öğretim yılında Fransız Lisesi'nde beş Bulgar öğrenci bulunmaktaydı.⁹⁸ Yine 1909-1910 eğitim öğretim yılında Fransız "Sör de Şarite Okulu"nda 16 Bulgar öğrenci eğitim görmekteydi.⁹⁹ Bulgarların Alman okullarını da bir seçenek olarak değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Nitekim 1910'da Alman Lisesinde okuyan Bulgar sayısı beş iken bir yıl sonra 11'e yükselmiştir.¹⁰⁰

Selanik'teki Bulgarlar Müslüman, Rum ve Museviler kadar varlıklı değildi. Bulgarların çoğu şehirde bulunan fabrikalarda ve bazı küçük işletmelerde işçi olarak çalışmaktaydı. Bu nedenle Bulgar Cemaatinin okul sayısını ve öğrenci kapasitesini arttıracak maddi gücü bulunmamaktaydı. Nitekim 1906 yılında Bulgar Ruhani Reisi Teofit Efendi, ilkokullarda okuyan 600 Bulgar çocuğun 300'ünün ailelerinin fakir olduğunu, ortaöğretime devam eden öğrencilerin de ailelerinin çoğunun maddi bakımdan güçsüz olduğunu yazmaktadır.¹⁰¹ Bu nedenle okulların tamiri, bakımı ve öğrencilerin ihtiyaçları, Makedonya'nın diğer bölgelerinden toplanan bağışlar ve Selanik Rus Konsolosluğu'nun fonları ile merkezi Sofya'da olan Moskova Eğitim Derneği tarafından karşılanmaktaydı.¹⁰² Zaman zaman da Bulgar Ruhani Reisi öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması adına piyango ve tiyatro gösterileri düzenlemekteydi. 1906 yılında düzenlenen bir tiyatro ve iki piyangodan 200 liradan fazla para toplanmıştı. Bulgar Kız Lisesi öğrencilerinin el işi dokumaları üzerinden gerçekleştirilen piyango

92 BOA. TFR. I. KNS. 9/855-1-1 (17 Eylül 1323/30 Eylül 1907).

93 BOA. TFR. I. KNS. 9/855-1-2 (4 Teşrinievvel 1323/17 Ekim 1907).

94 BOA. TFR. I. KNS. 9/855-1-1 (17 Eylül 1323/30 Eylül 1907). Yannis Megas, Ticaret Okulunun 1904'te eğitime başladığını yazmaktadır. Megas, *a.g.e.*, s. 220.

95 SVS, 1325/1907, s. 468.

96 BOA. TFR. I. KNS. 9/846-1 (14 Ağustos 1323/27 Ağustos 1907).

97 BOA. TFR. I. SL. 129/12851-1. Makedonya'da Katolikliği yaymak amacıyla yoğun bir eğitim faaliyetine atılan Fransız misyonerler, bölgede nüfusları oldukça fazla ve diğer cemaatlere göre geri kalmış olan Ortodoks Bulgarları hedef almışlardır. Özellikle Selanik Gevgili ve Avrethisar kazalarında Katolik okulları açmışlardır. BOA. TFR. I. SL. 145/14488-2, (19 Mayıs 1323/1 Haziran 1907).

98 Bouroutus, *a.g.t.*, s. 162

99 Bouroutus, *a.g.t.*, s. 181).

100 Andreas Bouroutus, "İ Siniparki Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis" *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 273.

101 BOA. TFR. KNS. 8/782-2, (16 Aralık 1906).

102 Maria Litina, "Danni za istoriyata na Solunskata balgarska obshtina ot gratskite izvori (1880-1910)" *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 145.

gelirinin bir kısmı öğrencilerin ihtiyaçları için harcanmış, 40 liradan fazlası da fakir öğrencilerin ailelerine dağıtılmıştır.¹⁰³

İdari bakımdan Bulgar Ruhani Reisine bağlı olmakla birlikte okulların yönetiminde Bulgar Tüccar Vekâleti etkili olmuştur. Ruhani Reis ve Tüccar Vekili, okulların yönetimi ve öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması yanında öğretmenlerin yetkinliğinin artırılması yönünde çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalar Bulgarların eğitime verdikleri önemi göstermektedir. Örneğin 1908 yılında Bulgar Ruhani Reisi, ortaöğretim (rüştiye ve idadi) öğretmenlerinin Türkçelerinin geliştirilmesi, ilkökul öğretmenlerinin pedagojik olarak yeterli hale gelebilmesi, öğretmenlerin arıcılık ve modern tarım uygulamaları konusunda bilgilendirilmesi için Selanik Bulgar Lisesinde bir aylık eğitim kampı düzenlemiştir.¹⁰⁴ Bildirildiğine göre derslere Selanik Bulgar Lisesi, Köprülü, İştîp, Radovişte, Pirlepe, Ohri, Kırşova, Resne ve Filorina Bulgar ortaokullarından seçilecek 32 öğretmen katılacaktır. Bulgar Lisesi, öğretmenlerinden Ethem Efendi, Emanuel Lapchov ve Hostavalchev'in yürüteceği derslerde öğretmenlere liselerde okutulan "Osmanlı Edebiyatı, Osmanlı Grameri ile Osmanlı Dili" dersleri verilmesi planlanmıştır.¹⁰⁵ Bulgarların şehirde diğer cemaatler kadar eğitime önem verdikleri öğrencilere yönelik otel, okul ve kahvehanelerde verilen konferanslar ile düzenlenen konferanslardan anlaşılabilir. 1909'da Bulgar Milli Tiyatro'su Selanik'e davet edilmiş,¹⁰⁶ Lise öğrencileri için İpslander Otel'i'nin altında bulunan Avram'ın kahvehanesinde jimnastik ile ilgili bir konferans verilmiştir.¹⁰⁷

Yukarıda kısaca değinildiği gibi Selanik'teki Bulgar Okulları VMORO'nun kurulmasından sonra "Bulgar milliyetçiliğinin kalesi" ve Makedonya'daki Bulgar eğitiminin merkezi haline gelmiştir.¹⁰⁸ Bu okullar, milliyetçi amaçlarla Selanik'e gelen Bulgar çetecilere yardım ve yataklık yapmıştır.¹⁰⁹ Özellikle Bulgar Erkek Lisesi "Bulgar propagandasının bel kemiğini" oluşturmuştur.¹¹⁰ 1906 yılında şehirdeki Bulgar öğretmenlerin birçoğu Bulgar çeteleriyle ilişkili olduğu gerekçesiyle tutuklanmış ve yargılanmıştır.¹¹¹ Yargılamalar devam ederken Bulgar Ruhani Reis'inin, "eğitimin aksamaması için" okullara yeni öğretmenler atmasına izin verilmiştir.¹¹² Bunun üzerine 1907-1908 eğitim öğretim yılında şehirdeki Bulgar okullarında 12 yeni atama yapılmıştır.¹¹³

İsim	Doğum Yeri	Mezun Olunan Okul	Öğrenci Numarası ve Mezuniyet Tarihi		Daha Önceki Görev Yeri
			No.	Tarih	
Aleksandar İgnatiyev	Filibe	Filibe Bulgar Erkek Lisesi	648	5 Haziran 1901	Selanik
Dimitri P. Dechev	Bulgaristan Hoca-yı-i Zir köyü	Bulgaristan'ın Gabrova Kasabası	11	29 Haziran 1889	Bulgaristan'ın Paluna Kasabası

103 BOA. TFR. KNS. 8/782-2, (16 Aralık 1906).

104 BOA. TFR. I. MKM. 29/2887-3, (25 Mayıs 1324/8 Nisan 1908).

105 BOA. TFR. I. MKM. 29/2887-2, (8 Haziran 1324/21 Haziran 1908).

106 BOA. BEO. 3403/255197-2.

107 BOA. TFR. I. SL. 215/21458-1, (7 Ağustos 1909).

108 Yura Konstantinova, Balgarskata devicheska gimnaziya "Sv. Blagoveshtenie" v Solun", *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 198.

109 Megas, *a.g.e.*, s. 220.

110 Köseoğlu, *a.g.m.*, s. 220. Osmanlı Hükümeti, Bulgar okullarını görevlendirdiği müfettiş ve teftiş heyetleri ile sıkı denetim altında tutarak milliyetçi propagandayı engellemeye çalışmıştır. BOA. BEO. 3390/254185-2 (1 Eylül 1908).

111 BOA. TFR. I. SL. 98/9792-2 (7 Mart 1906).

112 BOA. TFR. I. KNS. 8/762-1 (16 Ağustos 1322/29 Ağustos 1906)

113 BOA. HR. ŞFR. (04). 265/18-9, (9 Mart 1324/22 Mart 1908).

Arhimandrit (bir manastrın lideri) Perotas	Şark-i Rumeli'nin Sopot Kasabası	Rusya Moskova Darü'l-fünunu	299	25 Haziran 1896	Üsküp
Aleksander Vichev	Bulgaristan Vidin Kasabası	Avusturya Prag Darü'l-fünunu	-	12 Temmuz 1900	Bulgaristan'ın Gabrova Kasabası
Doktor Stefan Petkov	Bulgaristan Loveç (Lofça) Kasabası	Belçika Gent Şehri	-	19 Teşrinievvel 1894	Sofya
Angelina Popuva	Bulgaristan Şumnu Kasabası	İsviçre Cenevre Darü'l-fünunu	-	14 Temmuz 1905	Selanik
Maria Gendzhova	Bulgaristan Eski Cuma	Şumnu Bulgar Kız Lisesi	488	29 Haziran 1896	Selanik
Neva Nabugoyeva	Haskova	Doğu Rumeli Eski Zağra	633	29 Haziran 1903	Bulgaristan
Aleksander Aleksandrova	Filiba	Filiba Bulgar Lisesi	140	25 Haziran 1896	Bulgaristan
Olga İstefanivich	Bulgaristan Rusçuk Kasabası	Varna Bulgar İnas Jimnaz	50	26 Haziran 1894	Bulgaristan
Katerina Perikliyeva	Bulgaristan Şumnu Kasabası	Sofya	23	29 Haziran 1900	Bulgaristan

Tablo 3: 1908 Yılında Bulgar Okullarına Atanan Öğretmenler

Tablodan anlaşılacağı üzere, öğretmenlerin tamamı Bulgaristan Emareti veya Rusya, Avusturya, Belçika ve İsviçre gibi Avrupa'daki okullardan mezun olmuşlardır. Her ne kadar Bulgar Ruhani Reisi, Selanik'te okullara atanacak derecede iyi öğretmen bulunmadığını ve bu nedenle Osmanlı toprakları dışından öğretmen getirildiğini beyan etmişse de öğretmenlerin iyi eğitim almış olması onların birer Bulgar milliyetçisi olmadığını kanıtlamamaktadır. Zira bu tarihlerde Bulgaristan Komiserliği, Bulgar okulları için atanan ve Bulgaristan'dan gelen öğretmenlerin bazılarının “sosyalist fırkasına” bir kısmının da Bulgar “fesat cemiyetlerine” bağlı olduklarını ve bu nedenle güven vermediklerini bildirmiştir.¹¹⁴

D) Bulgar milliyetçiliği ve Selanik'e yansımaları

Osmanlı Bulgarları arasında milli duygunun gelişmesi Fransız ihtilalinin eşliğinde 1762'de Papaz Paisiy'in yazdığı “Slav-Bulgar Tarihi” eseriyedir. Türkleri “katil”, “gaspçı”, “hırsız” ve “gaddar” olarak nitelendirdiği¹¹⁵ eserinde Bulgarların tarih içerisinde büyüklüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Bulgarlara:¹¹⁶

“Ey Bulgar, ecdadını öğren, dilini tanı... Ben bütün Bulgarlara bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazmak zahmetine girdim... Öyle Bulgarlar tanıyorum ki şaşkınlıkları içinde kendi soylarını unutacak kadar ileri gidiyorlar ve bunu bilmiyorlar. Bilakis Yunanca okuma yazma öğreniyorlar; hatta kendilerini Bulgar saymaktan utanıyorlar. Ey akılsız

114 BOA. TFR. I. SL. 134/13384-1, (30 Kânunusani 1322/12 Şubat 1907).

115 Zeynep Zafer, “İki Bulgar Yazarın Eserlerinde Balkan Savaşları”, *Balkan Savaşları ve Edirne* (Editörler: İlker Alp-İbrahim Kelağa Ahmet), Cilt 1, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne, 2020, s. 275.

116 Köseoğlu, a.g.m., s. 214.

millet, Bulgar adını taşımaktan neden utanç duyuyorsun; neden öz dilinde düşünmek ve okumak istemiyorsun?... Bulgar, gaflete düşme, dilini ve neslini öğren, onları takdir ve tazim et!"

Diye seslenerek Bulgarların her alanda -din, eğitim ve kültür- özgürleşmeleri fikrini savunmuştur. Paisiy'den sonra Bulgar milliyetçiliği onun açtığı yolda, bir yandan Bulgar kültürünün geliştirilmesi, diğer yandan Türk ve Bulgarlara karşı olan akımlara düşmanlık besleyerek gelişmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile milliyetçilik fikrinin Osmanlı'nın Rumeli topraklarında yayılması, Bulgarlar arasında da bu fikrin gelişmesine neden olmuştur.¹¹⁷ XIX. yüzyıl ortalarından itibaren Bulgar milliyetçiliği doğrultusunda hareket eden Bulgar gazeteleri, Bulgarları "Türk boyunduruğunda yaşayan köleler", Türklerin "Bulgarları/Hıristiyanları yok etmek istediği" propagandasını yaparak Osmanlı topraklarında yaşayan Bulgarları kıskırtmışlardır.¹¹⁸ Helenizm'in Yunanlılar arasında etkisini arttırması ile 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Bulgar milliyetçiliğinin yönünü belirlemiş, bağımsız Bulgaristan kurma fikrini ön plana çıkarmıştır.¹¹⁹ 1893'te Makedonya İç Devrimci Örgütü (Vatreshna makedonska i odrinska revolutsionna organizatsiya VMORO)" ve iki yıl sonra Bulgar Emareti'nin yönetiminde olan topraklarda yapılandığı için "Dış Örgüt adı da verilen "Yüksek Makedonya Edirne-Trakya Komitesi (VMOK)" kurulmuştur.¹²⁰ Makedonya'da Bulgar-Yunan çeteleri arasındaki mücadele yüzyıl sonunda bir vahşete dönüşmüş Osmanlı toprak bütünlüğüne karşı yeni bir tehdit ortaya çıkmıştır. Örgütlerin kuruluşu Osmanlı'nın Makedonya topraklarında Bulgar milliyetçiliğini güçlendirmiştir.

Öte yandan Bulgar milliyetçiliğinin Osmanlı topraklarında yayılmasında Bulgarlar tarafından başlatılan eğitim seferberliğinin etkisi yadsınamaz. XIX. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa ve Rusya'daki okullarda yetişen Bulgar gençleri döndüklerinde kurdukları "Filoloji Cemiyeti", "Bulgar Edebiyatı Cemiyeti", "Bulgar Edebi Cemiyeti" gibi cemiyetlerle milliyetçi bir çevre oluşturmuşlardır.¹²¹ Anlaşılacağı üzere eğitim Bulgar milliyetçiliğinin yayılmasında adeta en etkili silah olarak görülmüştür.

Selanik, Osmanlı Devleti'nin Makedonya topraklarında Bulgar milliyetçiliğinin gelişmesi açısından merkezi bir rol üstlenmiştir.¹²² Bunun temel nedeni Selanik'in Bulgar tarihindeki öneminden kaynaklanmaktadır. 855'te Bulgarlara "Glagolitsa" adı verilen yazıyı oluşturan ve Ortodoks dini ayinlerini Slavcaya çeviren Kiril ve Metodiy¹²³ kardeşler Selaniklidirler.¹²⁴ Bulgarlar bu iki kardeşi Bulgar kültürünün yaratıcıları kabul etmektedirler.¹²⁵ Öte yandan Bulgarlar, Makedonya sorununun

117 Vatansver, *a.g.t.*, s. 34.

118 Zeynep Zafer, "Balkan Savaşları ve Pomaklar", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Duruşlar*, (Editör: Mustafa Türkes), Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 352.

119 1823-1878 yılları arasında kurulan Filoloji Cemiyeti, Bulgar Edebiyatı Cemiyeti, Bulgar Edebi Cemiyeti gibi cemiyetler Bulgar Rönesans'ını başlatmış, cemiyetlerin katkısıyla artan okullaşma Bulgar gençleri arasında okuryazar oranını arttırmıştır. Rengin Yavuz, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2019, s. 222.

120 Meltem Begüm Saatçi, "II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda Bulgar Rolü", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2005, s. 118.

121 Megas, *a.g.e.*, s. 219.

122 İsmail Pehlivan, *Bulgar Komitacıları ve Komitacılık Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne, 2017, s. 74.

123 Kiril ve Metodiy kardeşleri 855-862 yılları arasında Glagolitsa alfabesini yarattılar ve Slav dillerin dini metinlerini bu alfabeyle yazdılar. İki kardeş Büyük Moravya bölgesinde Hristiyanlığı yaymak için misyonerlik görevini üstlenirler. Bazı kaynaklara göre babaları (Leon) Yunan'dır anneleri (Maria) ise Slav kökenlere sahiptir. Leon o dönemde Selanik'te yönetici yardımcısı olarak çalışmakta ve aile dönemin saygın ailelerindedir. İddialara göre Kiril ve Metodiy Selanik'te pazarda Slavca öğrenirler. Fakat ortak bir Slavca dil bulunmamaktadır ve dolayısıyla öğrendikleri dil Bulgarca olduğunu söyleyen Bulgar uzmanları da bulunmaktadır. Konstantin-Kiril'in "Kısa Hayatı"nda (Uspenie Kirilovo) Kiril'in Bulgar soyundan olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiayı onların öğrencileri olan Kliment, Naum vd. de desteklemiştir. Kiril ve Metodiy'in Bulgar Kilsesi tarafından Aziz olarak tanınmıştır. Eğer Yunan olsalardı neden Yunan kilisesi onları bu mertebeye neden yükseltmediği ise Bulgarların iddialarını kuvvetlendirmektedir. Georgi Velez, *İstoriya na balgarite ot Makedoniya*, Tom I, izd. İztok-Zapad, Sofya, 2016.

124 Vatansver, *a.g.t.*, s. 14.

125 İvan Lesiçkof, *Balkan Muhaberatı Hatıratından: Selanik Nasıl Düştü?* Mütercimi H. Sıtkı, Cilt 1, Cüz 2, 1 Ağustos 1913, s. 76.

alevlendiği XIX. yüzyılda Selanik'in kendilerine ait olduğunu Düvel-i Muazzama (büyük güçler, Avrupa devletleri) ve mücadele ettiği Balkan devletlerine karşı kanıtlayabilmek için tarihten deliller getirmeye çalışmışlardır. I. Simeon döneminde Tuna Bulgar Krallığı Makedonya topraklarını fethederek Selanik surlarına dayanmış, şehri uzun süre kuşatma altında tutmuşlardı.¹²⁶ Yunanlıların Makedonya'yı aslen Yunan kabul ettikleri Kral Filip'in fethettiği iddialarına karşı Bulgarlar, IX. ve X. yüzyılda bölgenin Bulgar Krallığı tarafından yönetildiğini, bu nedenle Osmanlılar çekildikten sonra Selanik dâhil Makedonya topraklarının Bulgaristan'a bırakılması gerektiğini iddia etmişlerdir.¹²⁷

Bulgar milliyetçiliğinin Selanik'te etkili olmasını sağlayan diğer bir unsur şehre yerleşen Bulgarların sosyal konumlarıdır. 1860'lardan itibaren Selanik'e dışarıdan gelip yerleşen Bulgarlar, belirtildiği üzere eğitilmiş bir gruptur. VMORO'nun 23 Ekim 1893 tarihinde Selanik'te İvan Hadzhinikolov'un evinde kurulması bu açıdan tesadüf değildir.¹²⁸ Örgütün kurucuları ilk toplantılarını Selanik'te yapmışlardır.¹²⁹ 1897'de Selanik'e Bulgar Tüccar Vekili atandıktan sonra Bulgaristan Emareti Selanik'te bir "İhtilal Heyeti (komitesi)" oluşturmuş, bu heyet Makedonya'daki Bulgar çetelerini organize etmiş ve yönetmiştir.

1903 yılından itibaren örgüt Selanik'te şiddet olaylarına yönelmiştir. 28 Nisan 1903'te sahilde demirli bir Fransız gemisi dinamitle batırılmaya çalışılmıştır. Aynı gün İstanbul'dan Selanik'e gelen "Constantinople Express" in güzergâhındaki raylar havaya uçurulmuştur.¹³⁰ Yıl boyu devam eden olaylar şehirde bulunan halkı tedirgin etmiştir. 1906 yılında Osmanlı Hükümeti Bulgar Heyetinin yapısını çözdüğünde heyette birçok Bulgar öğretmen olduğu görülmüştür.¹³¹ Heyet dağıtıldığı halde Bulgar Tüccar Vekili¹³² ve Bulgar Ruhani Reis'inin desteğiyle Bulgar milliyetçiliği Selanik'teki gücünü korumuştur. 1908 yılında Bulgar milliyetçiler Selanik'teki Avrupalı konsoloslara suikast teşebbüsünde bulunmuşlardır.¹³³ II. Abdülhamit rejiminin son bulması bu durumu bir süreliğine değiştirir gibi olmuştur.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile dağdaki çeteciler silah bırakıp Selanik'e gelirken şehirdeki Bulgarlar hareketi olumlu karşılamışlardır. Meşrutiyetin ilanında öncü rol oynayan Selanik'te Müslüman, Rum ve Bulgarlar arasında kısa süreli bir barış ortamı yaşanmıştır. Ancak 1908 seçimlerinden sonra Bulgar çetecileri yeniden silahlanarak Makedonya ve Selanik'i Bulgaristan'a katma fikirlerine geri dönmüşlerdir. Bu dönemde siyasi bakımdan Selanik'teki Bulgarlar aralarındaki ayrılıkları bir kenara bırakarak Makedonya'nın Bulgaristan'a katılması amacı doğrultusunda birlikte hareket etmişlerdir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Hükümetine karşı yeniden başkaldırmayan meşhur eski Bulgar çetecilerden Sandanski'ye suikast düzenleyen Bulgar milliyetçileri¹³⁴ 5 Ekim 1909'da Bulgaristan'ın

126 Vatansever, *a.g.t.*, s. 15.

127 Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, (Çeviren: Zaven Biberyan), 2. Baskı, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002 s. 92.

128 Örgütün diğer kurucuları Tatarçef, Peter Pop Arsov, Anton Dimitrov ve Hristo Bostanciev'di. Pınar Şenışık, Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 27, Sayı 1, 2017, s. 295.

129 Raya Zaimova, "Katolicheskite Misii, Solun i balgarite", *Solun i balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 315. Sandanski, Sarafov, Delchev, Baniche, Arnavudev, Georgi, Nikolov, Todorov, Garavanov gibi isimler örgütün önemli isimlerindedir. Erhan Vatansever "*Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bulgaristan'ın Bağımsızlığı*", (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Edirne, 2019, s. 113.

130 Şenışık, *a.g.m.*, s. 298.

131 BOA. TFR. I. SL. 117/11687-1 (10 Ağustos 1322/23 Ağustos 1906).

132 BOA. TFR. I. SL. 133/13285-1, (24 Kânunusani 1322/6 Şubat 1907).

133 BOA. BEO. 3284/246258-2, (21 Mart 1324/1 Nisan 1908).

134 Olay şöyle gerçekleşmiştir: Osmanlı Bankası yanında bulunan Vardar Oteli'nin alt katındaki lokantada Sandanski, Kılıklı Yuvan Vostod ve yanındakilerle birlikte yemek yedikten sonra çıkıp Tramvay Caddesine giderken kimliği meçhul bir kişi tarafından vurulmuştur. BOA. DH. MKT. 2914/77-1 (27 Ağustos 1909). BOA. TFR. I. SL. 218/21723-1, (14 Ağustos 1325/27 Ağustos 1909).

bağımsızlığı ile amaçlarına bir adım daha yaklaşmışlardır. 1912 yılına kadar Selanik Bulgarları İttihat ve Terakki'ye karşı muhalif partileri desteklemişlerdir.¹³⁵

Bulgar okulları, Selanik'in Makedonya'daki Bulgar milliyetçiliğinin kalesi olmasını sağlayan başlıca kurumdur. Selanik'teki Bulgar okulları Makedonya'daki Bulgar milliyetçiliğinin merkezi ve beslediği yer olmuştur. Örneğin VMORO'nun kurucularından Boris Petrov Sarafov Selanik Bulgar Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur.¹³⁶ Ayrıca VMORO'nun altı kurucusu arasında yer alan Dame Gruev, Petar Poparsov ve Anton Dimitrov bu lisede eğitim görmüş Hristo Batandzhiev ise orada 1888-1911 yılları arasında öğretmenlik görevi üstlenmiştir.¹³⁷

Bulgar cemiyet, kulüp ya da dernekleri şehirdeki milliyetçi Bulgarların toplandığı yerler olmuştur. Bunlar arasında 1908 yılı ekim ayında kurulan "Bulgar Meşrutiyet Cemiyeti" dikkati çekmektedir. Cemiyet, Makedonya'nın diğer bölgelerinde de şubeleri açılan Bulgar Meşrutiyet Cemiyetlerinin yönetim merkezidir. Cemiyet, Bulgar çıkarlarını gerçekleştirebilmek için "Adem-i merkezietçi" (yerinden yönetim) bir yapının kurulmasını,¹³⁸ okullarda Bulgarca eğitiminin yapılabilmesini, arazi ve mülkler üzerinde cemaat ayrımı gözetilmeksizin tam hakimiyetin sağlanmasını talep etmiştir.¹³⁹ Bulgar Ruhani Reisi ile beraber hareket eden Cemiyet, Kilise ve Mektepler Meselesinin Meclis-i Mebusan'da tartışıldığı günlerde, Bulgar çıkarlarını korumak adına şehirde mitingler düzenlemiştir.¹⁴⁰ Mitinginden iki hafta sonra, 29 Ağustos 1909'da İpsilander Oteli Gazinosunda, amacı şehirdeki Müslümanları yanlarına çekebilmek amacıyla milliyetçi söylemi güçlü bir konser organize etmiştir.¹⁴¹

Selanik'te Bulgar milliyetçi cemiyetlerden bir diğeri 21 Aralık 1909'da kurulan "Selanik Osmanlı Bulgarları Jimnastik (Yunak) Cemiyeti"dir. Cemiyetin kurucuları Selanik Bulgar Lisesi öğretmenlerinden Daniel Blanchu, İvan Vaskov ve daha birçok okul öğretmenidir. ¹⁴² Bir spor kulübü görüntüsü altında olan Cemiyetin Bulgarca kaleme alınan programı milliyetçi söylemlerle doludur.¹⁴³ Faaliyetleri arasında Selanik'teki Bulgar okulları öğrencilerinden 200'er kişilik gruplar kurarak jimnastik eğitimi görünümünü altında öğrencilere askeri eğitim vermek vardır.¹⁴⁴

Nüfus yanında kurumsal olarak güçlenen Bulgarlar 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Rumlar için kötü, ancak kendileri için oluşan iyimser havayı arkalarına alarak yerel yönetimde söz sahibi olmaya çalışmışlardır. Bulgarların ısrarlı talepleri üzerine Selanik Vilayet Meclisine bir Bulgar üye alınmıştır.¹⁴⁵ Bununla yetinmeyen Bulgarlar, 1904'te yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde muhtarlık talep etmişler, Osmanlı Hükümeti Bulgarların iki muhtar seçmelerine izin vermiştir. Ertesi yıl bir Bulgar muhtar daha seçilmiştir. Böylece 1905'ten itibaren Bulgarlar Çayır, Hamidiye ve Aya-Tanaş mahallelerinde birer

135 BOA. HR. ŞFR. (04). 278/44-2.

136 Vatansever, *a.g.t.*, s. 114.

137 Aleksander Georgiev Peltekov, *Revolutsionni deytisi ot Makedoniya i Odrinsko, Orbel, Sofya*, 2014.

138 Cemiyet nizamnamesinde mülki taksimatın milliyet ve nahiyeler üzerine yapılması, parlamentonun tek dereceli seçimle belirlenmesi ve demokratik idarenin kurulması savunulmuştur. BOA. TFR. I. M. 22/2167/1-1, (2 Teşrinievvel 1324/15 Ekim 1908).

139 BOA. TFR. I. M. 22/2167/1-1, (2 Teşrinievvel 1324/15 Ekim 1908).

140 BOA. TFR. I. SL. 216/21526-1, (30 Temmuz 1325/12 Ağustos 1909).

141 BOA. TFR. I. SL. 218/21706-1, (17 Ağustos 1325/30 Ağustos 1909).

142 İvaylo Nachev, "Sayuzat "Yunak" i balgarskoto gimnastichesko druzhestvo v Solun" *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 289.

143 Nachev, *a.g.m.* s. 294.

144 Bulgaristan'daki Birliğin 1898'de yayınladığı kuruluş bildirisinde; "Bulgar halkına sporun sadece fiziksel değil, aynı zamanda yüksek ahlaki değerleri göstermeğe ve bunu sadece kurtarılmış anavatanımızda değil Bulgar kalbinin attığı her yerde yaymaya hazır olalım. Makedonyalı artık bir köle değil, özgürlük bayrağını gururla sallıyor. Özgürlüğe ya da ölüme!" denilmektedir. Nachev, *a.g.m.* s. 295.

145 Maria Litina, "Danni za istoriyata na Solunskata balgarska obshtina ot gratskite izvori (1880-1910)" *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s 144.

muhtarlık almışlardır. Bulgarlar 1909'da Kaza İdare Meclisine girmeye çalışmışlarsa da Selanik Valiliği ve Dâhiliye Nezareti, şehirdeki Bulgar nüfusunu göz önüne alarak talebi geri çevirmiştir¹⁴⁶

Bulgar Ruhani Reisi ve ileri gelenleri, Selanik Bulgarlarının haklarını korumak yanında Bulgar milliyetçi söylemlere yön vermişlerdir. Şubat 1907'de Bulgar Ruhani Reisi Arhimandirit Kiril, Selanik'in kazalarında Bulgar etkisinin artırılması doğrultusunda hareket etmiştir. Örneğin Kiril Efendi Gevgili kazasında Eksarhane 15.000 Bulgar, 14.000 Müslüman, 9.000 Ulah ve 4.000 Rum olmasına rağmen Kaza İdare Meclisi'ne Bulgarların alınmadığından şikâyetçi olmuş, bu durumun "Bulgar milletinin haysiyetine ve haklarına hanel getirdiğini" iddia etmiştir.¹⁴⁷ 1908'de ise Helenizm propagandasına karşı şehirde ve Selanik'in kırsalında Bulgarlarla beraber hareket eden Rum ve Sırp çeteleri tarafından katledildiğini iddia etmişlerdir.¹⁴⁸

Selanik Bulgar Cemaatinin ve liderlerinin Bulgar milliyetçiliği doğrultusundaki çalışmaları II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından çözüme kavuşturulmak istenen "Kilise ve Mektepler Meselesi"inde açıkça görülmüştür. Bu dönemde Bulgarlar, anayasanın "serbesti-i ayin ve vicdan (ibadet ve inanç)" özgürlüğünden faydalanarak kurdukları kilise ve okulların, Rum Metropolitliği tarafından kapatılmasından şikâyetçi olmuşlardır.¹⁴⁹ Kilise ve Mektepler meselesi Meclis-i Mebusan'da meydana gelen şiddet olayları şehir merkezinde de görülür hale gelmiştir. ¹⁵⁰

Öte yandan Mecliste bulunan Selanik Bulgar Mebusu Dimitar Vlahov Efendi Bulgar milliyetçi söylemlerini Mebusan'a taşımıştır. 1908 seçimleri sırasında, altı mebus çıkarması öngörülen Selanik Sancağından nüfusları mebus çıkarmaya yetmemesine rağmen, İTC'nin desteği ile Bulgar cemaatini temsilen Dimitar Vlahov seçilmiştir.¹⁵¹ Vlahov Efendi, Mecliste diğer Bulgar mebuslarla birlikte hareket ederek kendisinin seçilmesini sağlayan İTC politikalarını eleştirmiştir.¹⁵² Örneğin 1910 yılı ortalarında Vlahov, Kosta Valçev (Siroz Mebusu) ve Teodor Paulov (Üsküp Mebusu) ile Makedonya'da Bulgarların şikâyet ve taleplerine ilişkin bir tahrir sunmuştur.¹⁵³ Tahrirde:

"Meşrutiyetin ilanı ile birlikte silahların bırakıp dağdan şehirlere inen Bulgar çetecilere, devletin geçirmeleri konusunda yardımda bulunacağı yerde, iki yıldan beri eşkıya yaftası altında takip edildiklerini, bu yolla mahrumiyetlere sevk edildiklerini, köy bekçiliği ve memuriyetlere tayinlerine hükümet izin vermediğinden işsiz güçsüz kalıp "Serseri Nizamnamesi" uyarınca tutuklanıp hapsedildiklerini..."

146 BOA. DH. MUİ. 25-1/27-1.

147 BOA. TFR. I. SL. 135/13453-4 (22 Kânunusani 1322/4 Şubat 1907). Gevgili Kaymakamı iddialara karşı, Kaza İdare Meclisi'nde bulunacak iki gayrimüslimin, cemaatler arasında her yıl nöbetleşe değişmesine karar vermiştir. Verdiği bilgiye göre bir önceki yıl görev süresi dolan Rum azanın yerine Ulah cemaatinden aza alınmış, bu yıl görev süresi dolan Bulgar azanın yerine de Rum cemaatinden aza alınmıştır. Gelecek yıl görev süresi dolacak Ulah azanın yerine de Bulgar aza alınacaktır. BOA. TFR. I. SL. 135/13453-2 (7 Şubat 1322/20 Şubat 1907). Hükümetin verdiği yanıtta; Rumeli Vilayeti şahanesine ait 1895 tarihli ıslahat layihasının birinci fıkrasına göre İdare meclislerinin gayrimüslim azasının nöbetleşe seçileceği deniyorsa da Gevgili Kazası'ndaki Bulgar ahalinin ekseriyetine binaen İdare azası olacak iki gayrimüslimden birinin daimî olarak Bulgar olması, diğerinin Rumlarla Ulahlar arasında nöbetleşe seçilmesi istenmiştir. BOA. TFR. I. SL. 135/13453-6 (14 Şubat 1323/27 Şubat 1907).

148 BOA. DH. ŞFR. 414/90-1, (24 Mayıs 1325/6 Haziran 1909).

149 BOA. DH. MKT. 2749/67. Bulgarların bu konuda şikâyetlerinin Mart 1909'dan itibaren yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bulgarların iddialarına göre Doyran Kazasının Vilandrova köyünün kilise ve mektebi Rumların talebi üzerine onlara verilmiştir. BOA. DH. MKT. 2760/83.

150 BOA. Y. PRK. TKM. 50/11.

151 Ayşe Eryaman, "Selanik Vilayeti'nde 1908 Genel Seçimleri", *History Studies*, Volume 9, Issue 3, September 2017, s. 54.

152 Vlahov Efendi, seçimler sırasında İTC'nin Makedonya'da Sırp ve Rumları kollamıştır. Eryaman, *a.g.m.*, s. 55.

153 BOA. BEO. 3779/283412-1, (1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910).

İddia etmiş, Bulgarların yaşadığı köy ve kasabalara İslam muhacirlerinin yerleştirilmemelerini istemiştir.¹⁵⁴

E) Bulgarların Selanik'ten ayrılımları

Balkan Savaşları sırasında Selanik'i savunmakla görevli Hasan Tahsin Paşa şehri Yunan ordusuna teslim etmiştir. 8 Kasım 1912'de şehre giren Yunan ordusundan bir gün sonra 35.000 askerden oluşan Bulgar 7. Rila Tümeni ve Sırp ordu birlikleri Selanik'e gelmiştir.¹⁵⁵ Bu tarihten 14 Kasım 1913 Atina Antlaşması'na kadar Selanik'in geleceği konusu belirsizlik taşımıştır. Selanik'in işgali Müslüman ve Musevi halk üzerinde büyük bir karamsarlığa yol açarken Rum ve Bulgarlar ise kardeş ordularının şehre girişi ile büyük sevinç yaşamışlardır. Bir süre sonra Selanik Bulgarları üzerinde sevinç dalgası kalkmış, yerini ümitsizliğe bırakmıştır. Nitekim Yunan ordusunun sayıca üstünlüğü ve Bulgar ordusunun Edirne'ye yürüyüşü Selanik'te bulunan işgal güçleri arasında Yunanlıları ön plana çıkarmıştır. Öte yandan Yunan hükümeti kısa zamanda şehrin kontrolünü eline almıştır.¹⁵⁶ Selanik dâhil Makedonya'nın önemli bir kısmını ele geçiren Yunanistan müttefiki Bulgaristan'dan ayrı hareket etmeye başlamış vakit kaybetmeden Yahudilerin "Saloniki", Bulgarların "Solun", Müslümanların "Selanik" olarak adlandırdığı şehrin adını "Thessaloniki (Θεσσαλονίκη)" olarak değiştirmiştir.¹⁵⁷ Takip eden birkaç gün içinde idari yapılanmaya da el atarak ele geçirmiş olduğu Makedonya topraklarını Selanik, Kozani ve Batı Makedonya (Florina) olmak üzere üç vilayete ayrılmıştır. Selanik Vilayeti merkez dâhil sekiz idari kısma bölmüştür.¹⁵⁸ Selanik merkezli Kuzey Makedonya Yönetimi'nin başına Genel Vali olarak Konstantinos Raktivan atanmıştır.¹⁵⁹ Gerçekleşen bu atama ve Hükümet konağının Yunan bayrağı çekilmesi, Bulgar ve Sırp kumandanlar ile Yunan kumandanlar arasında tartışmayı arttırmıştı, Bulgar Veliahdı Boris de Yunan Veliahdı Konstantin'e sitem etmiştir.¹⁶⁰

Yunan Hükümeti ve Selanik'te bulunan Yunan askerinin davranışları Bulgarları tedirgin etmiştir. Yunan Hükümeti şehirde asayişini sağlayabilmek için teslim antlaşmasına aykırı bir şekilde Osmanlı Jandarmasının görevine son vermiş, Giritli jandarma birliklerini Selanik'e getirmiştir.¹⁶¹ Ancak Giritli jandarmalar düzeni sağlamak bir yana, Müslüman, Musevi ve Bulgar halkına her türlü kötülüğü yapmış, şehirde anarşinin kol gezmesine neden olmuştur. Öte yandan Bulgar askerinin şehirde bulunmasının tereddüdü ile gerekli tedbirleri alamamış, düzeni sağlayamamıştır.¹⁶² Nitekim şehirde bulunan Bulgarlar, Yunanlılar gibi şehrin geleceğinde söz sahibi olmak istemektedirler. Bu amaçla Bulgar Hükümeti Selanik Bulgar Cezal Netudorof'u kendi valileri olarak atamıştır.¹⁶³ Sırp ise Yunanlılarla birlikte hareket etmişlerdir. Selanik'teki Bulgar Orduları Komutanı Velizar Lazarov:

154 BOA. BEO. 3779/283412-2, (1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910).

155 Georgios Konstantinidis, "Apegevterosi Tessaloniki", *Makedonia*, 23.10.2016, s. 23.

156 Aydın, a.g.e., s. 383.

157 Yunan Hükümeti, ayrıca Makedonya'da, yakın köy ve kasabaların isimleri "sistemik olarak Türkçe veya Bulgarcadan Yunancaya değiştirmiştir. Sadece kasabaların ve köylerin adları değil, aynı zamanda sakinleri de yeniden adlandırılmıştır. Pek çok bölge sakini Helenleşmiş isimleri benimsenmiştir. Katerina Logos, "The Thessaloniki Fire of 1917: The Role of Defensive Nationalism", *American Historical Association NYC*, January 2015, s. 4.

158 Paschalis Valsamidis, "İ Tourkikes Sinikies Horia ke O Tourkikos Plitismos Tis İpodikiis Langada Kata To Etos 1914", *Makedonika*, C. 32, Thessaloniki, 2001, s. 514.

159 BOA. BEO. 4120/308966-5, ((12 Teşrinisani 1328/25 Kasım 1912).

160 Bulgarlar: "Biz işgal ettiğimiz yerlerde müttefik sancaklarını dikiyorduk, Niçin Yunan Hükümeti yalnız kendi bayrağını çekiyor". Balcı, a.g.e., s. 156.

161 Sofia Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Pthēs apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona*, Panepitimio Makedonias Sholi İkonomikon ke Periferiakon Spoudon Timima Valkanikon, Slavikon ke Anatolikon Spoudon, Diplomatiki Ergasia-Lisans Tezi) Thessaloniki, 2014, s 15.

162 BOA. BEO. 4120/308966-7, (12 Teşrinisani 1328/25 Kasım 1912).

163 Aydın, a.g.e., s. 387.

*“Sırp Albay Vasiç, Yunan Generaller ile kol kola giriyor, Sırp ve Yunan askerleri şapkalarını değiştiriyor ve sokaklarda sarılmış bir şekilde yürüyor veya faytonlarla geziniyorlardı. Kafelerde, birahanelerde Yunan askeri müzikleri Yunan milli marşı yanında Sırp milli marşları çalınıyordu. Sarhoş olan Sırp subaylar zaman zaman Bulgar askerlerine saldırıyorlardı.”*¹⁶⁴

Demektedir. Bu ortamda Selanik Yunan ve Bulgarlar için bir çatışma nedeni olmuştur. Osmanlı Makedonya’sının en önemli kenti olan Selanik, savaşın başından itibaren Balkan Yunanistan ve Bulgaristan için ele geçirilmesi gerekli gereken en önemli şehir olarak görülmüştür.¹⁶⁵ Selanik teslim olduktan sonra Yunan Kralı gibi Bulgar Kralı da Selanik’e gelerek şehrin kendilerine ait olduğu izlenimi vermeye çalışmıştır.¹⁶⁶

Bulgar Hükümeti ve komutanları bu belirsizlik ortamında şehrin neden kendilerine verilmesi gerektiği konusunda Yunanlılarla karşılıklı tezler üretme çabası içine girmişlerdir. Bulgar komutanlara göre Selanik’in Bulgaristan’a bırakılması gerektiğinin iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki Makedonya’da ve Selanik vilayeti genelinde Bulgarların nüfus itibarıyla çoğunluğu oluşturmaları, ikincisi Bulgar ordusunun Yunanlılarla aynı gün şehre girdiği tezleridir. Selanik’te bulunan Bulgar Garnizonu Komutanı Korgeneral Velizar Lazarov, Yunan ordusunun savaşmadan şehre girdiğini, Bulgar Beşinci Rila Tümeni’nin ise Osmanlı askerini mağlup ederek aynı gün Selanik’e girdiğini yazmaktadır.¹⁶⁷ Bulgar yazar İvan Lesiçkof, Bulgar General Todorof’un raporlarına dayanarak yazdığı “Balkan Muhaberatı Hatıratından” başlıklı kitabında, aynı iddiada bulunmaktadır. General Todorof’un raporunda şunlar yazılmaktadır:¹⁶⁸

“8 Kasım sabaha karşı alafranga saat dörtte ben ordumun başında Ayvatova karyesi önünde bulunuyordum. Düşmanın bulunduğu mevki hakkında gerekli tedbirleri alırken Türk bataryası bizim süvariye ateş etti. Ve bizim süvari bu bataryaya hücumla karşılık verdi. Bu anda Yunan süvari kumandanı bana ertesi gün hücum edeceklerini, bizim de destek vermemizi tebliğ etti ve biz de hücum edeceğimizi bildirdikten sonra hücum saatini tayin ettik. Ertesi gün sabahleyin erkenden ordum Türklere hücum etmeye hazırlanmak üzere Ayvatova’ya hâkim olan tepedeki düşman mevkiine doğru hareket etti. Türk süvarisi piyade ile üzerimize ateş açtı. Bizim toplar Türkleri geri çekilmeye mecbur etti. Ve bizim piyade Türk piyadesini mevkiilerini terke icbar etti. Çekilmekte olan Türkleri takibe ve kovalamaya başladı.

Bu anda Yunan veliahdı Türklerin ona teslim olduğunu bana bildirdi. Mamafih Türklerin teslimi hakkında, ben Türklerle hiçbir mukavele imza eylemediğimden ve antlaşma metni hakkında hiçbir bilgim olmadığımından ordumu Selanik’e üç kilometrelik bir bölgeye gönderdim. Aynı zamanda Yunanlılar Selanik’ten 17 kilometre uzaklıkta Vardar nehri civarında ve askerimin arka tarafında bulunuyordu. Bununla beraber maiyetimde bulunan süvarilerin bir kısmı Selanik önlerinde idi. Bulduğum mevkienden Türklerin silah ve eşyalarıyla şehre kaçmakta olduklarını görüyordum. Yunan piyadesini alıp getirmek için Vardar tarafına trenler gönderilmekte olduğunu dahi gördüm. Zira Yunanlılar Vardar nehrine inşa ettikleri köprüden geçmeye ve yağın yağmurlardan bozulmuş olan yoldan yürümeye mecbur idiler. Yalnız benim askerim Selanik önünde muharebe etti. Yunanlılar ise 17 kilometre kasabadan hariç mahalde düşmanla müzakere ediyorlardı. Düşman Bulgarlar tarafından tazyik ediliyor Yunanlılar tarafından kasabanın teslimi hakkında teklif olunan müsait şartlar dâhilinde Türkler Yunanlılara kasabayı teslim ettiler. Teslim şartları malumunuzdur.

İşte Bulgar ordusunun bir kısmı 28 Teşrinievvelde (10 Kasım’da) Yunanlıların Selanik’e girdiği sırada şehre girdiler. İki tabur piyade ve bir süvari bölüğü önünde veliaht Prens Boris’in beraberinde Prens Kiril, General Raço Petrof ve D. Astançef maiyetleriyle beraber muzıka sedaları arasında ve görkemli şekilde Selanik’e girip ahali tarafından karşılandı. Yunan veliahtı daha büyük olduğundan, adaba riayetle Prens Boris Yunan Veliahdından bir gün sonra Selanik’e girdi.

164 Balgariskiyat garnizon v Solun prez 1913, Pechatnitsa na Armeyskiya voenno-izdatelski fond, Sofya, 1929, s. 10.

165 Bernard Lory, “Yıl 1912, Yunanlılar Kente Girer”, Selanik 1850-1918: “Yahudilerin Kenti” ve Balkanlar’ın Uyanışı, (haz. Gilles Veinstein), (çev. Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s. 260.

166 Aydın, a.g.e., s. 452.

167 Lazarov, a.g.e. s. 3.

168 Lesiçkof, a.g.e., s. 14,15.

Selanik'in zaptı hakkındaki hakikat bundan ibarettir. Selanik'e kendi silahımız sayesinde girdik. Lakin Yunanlılar bizim yaptığımız muharebeler neticesinden yararlanarak tüfek patlatmaksızın Selanik'e girdiler."

Bulgaristan'ın Edirne'de çok kayıp vermesi ve Yunan Hükümetinin tutumu Venizelos'un Sofya ziyaretinden bir sonuç alınmaması, 1913 yılı başlarında Selanik'teki Yunan ve Bulgar birliklerini teyakkuz haline geçirmiştir.¹⁶⁹ Bu sırada Selanik'in kuzeyindeki çeşitli bölgelerde Yunan, Bulgar birlikleri arasında çatışma başlamıştır¹⁷⁰ Selanik şehrinde de çekişme, II. Balkan Savaşı'nın başladığı gün¹⁷¹ 30 Haziran 1913'te savaşa dönüşmüştür. 20 saatten fazla süren çatışmalar sırasında, Yunan askeri top benzeri ağır silahlar kullanmıştır.¹⁷² Selanik Hilali Ahmer Hastanesinde görevli sekiz Bulgar askerleri öldürülmüş bu arada hastane ağır hasar almıştır.¹⁷³ Hastanesi Müdürü Doktor Dreyfus olayı şöyle anlatmıştır: ¹⁷⁴

"Dün ve evvelsi gün meydana gelen vaka nedeniyle hastanede birçok zarar vuku bulmuştur. Hastanede görevli olan 8 Bulgar askeri Yunanlılara teslim olmak istemedikleri için 30 Haziran 1913 akşam saat 7'den sabah saat üçe kadar tutuklanmaları için gönderilen Yunan askerleriyle çatışmışlardır. Çatışma sırasında hastaneye birçok kurşun isabet etmiştir. Çatışma devam ederken hastane memurları, hastabakıcıları ve yürüyebilen hastalar camlardan atlayarak kaçmışlardır. Çatışma sırasında Şaban adında bir hasta boğazından aldığı yara sebebiyle vefat etmiş, bir hasta başından ve elinden yaralanmış, ağır hasta olan bir çocuk aldığı kurşun yarasıyla ölmek üzeredir. Bunun yanında çatışma sırasında duvarlar delik deşik olmuş, bir tabip odasının ve bazı odaların camları dökülmüştür. Sabah saat dörtte Bulgarlar teslim olmuşlardır. Çatışma sürerken Hastanede sadece Ziya Efendi, Mektep müdür vekili Refet Efendi kalmıştır. Ziya Efendi hastane kasasının anahtarını vermekten kaçınmış ve üç yüz lirayı kurtarmıştır. Hasta bakıcı Emine Hanım, Yunan askerleri tarafından parasının çalındığını iddia ederek mahalli hükümete şikâyetle bulunmuştur..."

Çatışmadan sağ kurtulan Bulgar askerleri tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Bulgar ordusu ile Selanik Bulgar Ruhani Reisi Evloği ile Bulgar liderler, Bulgar kökenli öğretmen ve memurları "Marieta Rali" ve "Ekaterina" vapurlarına bindirilerek şehirden uzaklaştırılmıştır. Şehirde kalan Bulgarlar ise 1919 yılına kadar Yunan Hükümeti ve yerli Rumlar tarafından baskı altında tutulmuştur.¹⁷⁵

26 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan, 14 Kasım 1913 Atina Antlaşmasıyla da Osmanlı Devleti Selanik'ten vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Bu antlaşmalardan sonra Selanik için yeni bir dönem açılmıştır.¹⁷⁶ Şehir Yunan ulus devletine bütünleşirken Bulgar kiliselerinin kapılarına kilit vurulmuştur. Yunanistan, Osmanlı yönetimi altında coşkulu bir şekilde kutlanan ulusal Aziz Kiril ve Metodi bayramının kutlanmasına izin vermemiştir. Şehirdeki Bulgar gazeteleri ve matbaaları kapanmıştır.¹⁷⁷

¹⁶⁹ Aydın, a.g.e, s. 387.

¹⁷⁰ Richard C. Hall, "The Role of Thessaloniki in Bulgarian Policy During The Balkan Wars", Balkan Studies, Volume 33/2, 1992, s. 236.

¹⁷¹ Londra Konferansı sonunda Makedonya topraklarının büyük bir kısmının Bulgaristan'a verilmesi Yunanistan ve Sırbistan'ı yakınlaştırmış, kısa süre içinde bu iki devlet Bulgaristan'a karşı ittifak yapmıştır. Bu durumu öğrenen Bulgaristan 29 Haziran 1913'te savaş ilan etmiştir. Hüner Tuncer, Trablusgarp ve Balkan Savaşları (1911-1913), Tarihiçi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 89.

¹⁷² Lazarov, a.g.e., s. 14-16.

¹⁷³ KA., Kutu No: 106, Belge No: 11-5.

¹⁷⁴ KA., Kutu No: 106, Belge No: 11-5.

¹⁷⁵ Lazarov, a.g.e., s. 18.

¹⁷⁶ Valasi Partena, "İ Katimerini Zoi sti Thessaloniki sta Hronia tou A'pangosmiou Polemou" (Birinci Dünya Savaşında Günlük Yaşam), (Panapistimio Makedonias Sholi Oikonomikon ke Perifereiakon Spoydın, Dimarheia Ergasia), Thessaloniki, 2019, s. 52.

¹⁷⁷ Lazarov, a.g.e., s. 10.

I. Dünya Savaşı sırasında Yunan Hükümeti Katolik Bulgarları hedef almıştır. Bulgar Katolik Ruhani Reisi Shanov casuslukla suçlanıp tutuklanmıştır.¹⁷⁸ Yunanistan'ın topraklarından çıkardığı Bulgar din adamlarından bazıları İstanbul'a iltica etmişlerdir.¹⁷⁹ Selanik Rumları, I. Dünya Savaşı sırasında başsız kalan Bulgarlar aleyhine faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Örneğin 17 Ağustos 1915'te Aya Dimitri Kilisesi'nde (Kasımiye Camisi) düzenlenen ayinde Bulgarlar aleyhine sloganlar atılmıştır.¹⁸⁰ Bunun sonucu olarak 1916 yılına gelindiğinde Selanik'teki Bulgarların bir kısmı şehirden ayrılmıştır. Yunan kaynakları bu tarihte şehirde Rum nüfusu artarken Yahudi, Müslüman ve Bulgar nüfusu azaldığını ortaya koymaktadır. Bulgarların toplam nüfusa oranı üç yıl öncesine göre yarı yarıya azalmıştır.¹⁸¹

I. Dünya Savaşı bittikten sonra savaş sırasında karşı kamplarda yer alan Yunanistan ile Bulgaristan arasında çözülmeyi bekleyen sorunlardan biri her iki ülkede bulunan azınlıkların vatandaşlarının durumu ve buna bağlı olarak nüfus değişimi olmuştur. 27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Barış Antlaşması ile iki devlet karşılıklı nüfus değişimi konusunda uzlaşmıştır.¹⁸² Antlaşmanın 56/2 maddesinde azınlıkların mübadelesi kararlaştırılmıştır. Neuilly Antlaşması'na ek olarak aynı gün imzalanan "Bulgaristan ile Yunanistan Arasında Azınlıkların Serbest Göçüne İlişkin Sözleşme" imzalanmıştır. Sözleşmeye göre: "Yunanistan ve Bulgaristan'daki azınlıklar gönüllü olarak mübadeleye tabi olacaktı. 18 yaş ve üzeri olanlar göç edebileceklerdi. Mübadeleyi gerçekleştirmek amacıyla bir Karma Komisyon kurulacak, göç etmek isteyenler bu komisyona dilekçe ile başvuracaklardı. Mübadeleden önce göç edenler de aynı haklara sahip olacaklardı. Mübadil Bulgar ve Rumlar göç ederken yanlarında taşınır mallarını götürebilecekler, taşınmaz mallarını ise Karma Komisyon'a bırakacaklardı."¹⁸³ Mübadele sonucu 1920'li yıllarda 50.000 Yunan Bulgaristan'dan gelirken, 90.000 Bulgar Bulgaristan'a göç etmiştir.¹⁸⁴ Bunlar arasında Selanik Bulgarların bir kısmı da yer almıştır. Zira tablo 1'den anlaşılacağı gibi 1928 nüfus sayımı sonuçlarında Selanik'te Bulgar nüfusuna yer verilmemiştir Selanik'te kalmayı tercih edenler Yunan vatandaşlığını kabul etmek zorunda bırakılmıştır. Öte yandan Bulgaristan ile Yunanistan arasında imzalanan "Azınlıkların Serbest Göçüne İlişkin Sözleşme" uyarınca göç edecek Bulgarlara özel seyahat izin kağıtları verilmiştir. Bunlardan 25.09.1923 tarihli bir örneği EK5'te gösterilmiştir.

Sonuç

Selanik'te Bulgarlar Rumların aksine tek bir cemaat olamamışlar, Ekzarhlığa bağlı Ortodoks ve Bulgar Katolik Kilisesi'ne bağlı Katolik Bulgarlar olarak ikiye bölünmüşlerdir. Ortodoks ve Katolik Bulgar cemaatleri 1860'lı yıllarda oluşmaya başlamıştır. XX. yüzyıl başlarına kadar şehirdeki Bulgar nüfusu sürekli artış göstermiştir. Bunun en önemli nedeni Selanik'in coğrafi konumu ve buna bağlı olarak ekonomik ve ticari canlılığıdır. Makedonya coğrafyasında ve vilayetin kaza ve köylerinde yaşayan eğitilmiş ve nispeten varlıklı Bulgarlar Selanik'in ekonomik nimetlerinden faydalanmak için şehre

¹⁷⁸ Piskopos 1919'da serbest bırakılmışsa da şehirdeki Katolik Kilisesi kapatıldığından 1921 yılı içerisinde kilisedeki tarihi eşyaları alarak şehirden ayrılmıştır. Raya Zaimova, "Katolicheskite Misii, Solun i balgarite", *Solun i balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019, s. 322.

¹⁷⁹ 1931 yılında İstanbul'da bulunan Eksarhane Kaymakamı Başpiskopos Boris ve sürülen din adamları Cemiyet-i Akvam'a başvurarak Sırp ve Yunanlıların Makedonya'da yürüttükleri katliamları içeren bir şikâyeti iletmek üzere bir memur görevlendirmiştir. Verilen bilgiye göre bu memur 13 Eylül'de Sofya'dan hareket ederek Paris, Berlin ve Londra'ya uğrayarak Roma'da Papa'nın huzuruna çıkacaktır. BCA. 30.10.0.0. 112/761.2 (4 Ekim 1931).

¹⁸⁰ BAO. DH. EUM 3. Şb. 4/11-1 (24 Şubat 1915).

¹⁸¹ Partena, *a.g.t.*, s. 80.

¹⁸² Stephen P. Ladas, *The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey*, The Macmillan Company, New York, 1932, s. 28.

¹⁸³ Kader Özlem "Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi", *International Journal of Social Inquiry*, Volume 12, Issue 1, s. 227.

¹⁸⁴ Arampatzi, Khristi, *Engatastasis ton prospighon sti Ditiki Makedonia*, Thessaloniki, 2015, s. 5.

gelmişlerdir. Ancak Osmanlı dönemi boyunca Selanik'te bulunan Bulgarların büyük kısmının şehirde bulunan Müslüman, Rum ve Musevi işletmelerinde çalışan fakir Ortodoks ve Katolik Bulgar ailelerinden oluşmuştur. Araştırmamıza konu olan dönem boyunca Selanik'teki Bulgar nüfusu 6.000'i biraz aşmış, kazanın toplam nüfusuna oranı %4'ü geçmemiştir. Öte yandan 2.000'e yakın mevsimlik işçi, şehre gelip gitmiştir.

Şehirdeki Bulgarların çoğunluğu Hipodrom'dan Aya-Nikola ve Aya- Atanassio Kilisesi'ne kadar olan bölgede bulunan Aya-Pat, Üç Çeşmeler, Yanık Manastır, Aya Nikola ile şehir surlarının dışında Çayır ve Hamidiye mahallelerinde yaşamışlardır. Köylü ve işçi Bulgarlar, Çayır ve Kalkış Mahallesi'ne yerleşmişken varlıklı Bulgarlar Hamidiye Mahallesinde bulunan Yahılar gibi şehrin en işlek ve gözde caddelerinde konaklar inşa etmişlerdir.

XX. yüzyıl başlarında Selanik'te Bulgar nüfusu diğer cemaatlere oranla az olmasına rağmen Bulgar kurumlarının etkisi dikkat çekici olmuştur. Kurdukları kiliseler, mezarlıklar, okullar ve cemiyetler Bulgar milliyetçiliğinin şehirdeki simgeleri olmuş, şehrin sosyal ve fikri yapısını oldukça etkilemiştir. Diğer bir söylemle Bulgarlarının sosyal yaşamları dini ve cemaat kurumları ekseninde gelişmiştir. Eksarhlığın kurulmasından sonra Ortodoks Bulgarlar, Osmanlı Hükümeti tarafından tanınan "Ruhani Reis" in yönetimi altında bir Ruhani Meclis oluştururken Katolik Bulgarlar İstanbul'da Bulunan Katolik Bulgar Kilisesi'ne bağlı bir "Despotluk" oluşturmuşlardır.

Bulgar milliyetçi söylemi içerisinde Selanik'in önemi büyüktür. Selanik Bulgarlara göre Bulgar kimliğinin oluşmasında birincil rol oynayan Kiril ve Metodiy kardeşlerin şehri, nüfus itibarıyla çoğunluğunu Bulgarların oluşturduğu Makedonya'nın merkezidir. Bu nedenle Bulgarlara göre Osmanlı bölgeden çekildikten sonra Selanik Bulgarların olmalıdır. Selanik'teki Bulgar kurumları, bu milliyetçi söylemin işlendiği, Bulgarlar arasında yayıldığı, milliyetçi duygu ile terör faaliyetine girişen Bulgar çetelerinin desteklendiği merkezler olmuştur. Makedonya İç Devrimci Örgütü (VMRO) Selanik'te kurulmuş, ilk toplantılarını burada yapmıştır. Cemaat üzerinde en etkili kurum olan Bulgar Ruhani Meclisi, Ruhani Reisi ve Bulgar Tüccar Vekâleti Selanik Vilayetinde faaliyet gösteren Bulgar çetelerine sınırsız destek vermişlerdir.

Osmanlı döneminde Bulgarlar Selanik'te ikisi lise, ilköğretim kurumu olmak üzere altı okul açmışlardır. Açılan bu okullarda şehirde yaşayan veya çevre köy ve kasabalardan gelen Bulgar çocuklara Bulgar milli emelleri aşılanmıştır. Hatta Bulgar Erkek Lisesi, Makedonya'daki Bulgar milliyetçi söylemin kalesi olmuş, birçok çete lideri bu okulda yetişmiştir. Okullarda görev yapan Bulgar erkek ve kadın öğretmenler de çoğunlukla Selanik dışından görevlendirilmiş, Bulgar çeteleriyle iş birliği içerisinde olmuşlardır.

Balkan Savaşları sırasında Selanik, Yunan, Bulgar ve Sırp birlikleri tarafından işgal edilmiştir. Yunan Hükümeti'nin müttefiklerinin onayını almadan Selanik'te kendi yönetimini kurması şehirde huzursuzluk yaratmıştır. Bu olay ayrıca Bulgarlarla Yunanlılar arasında çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır. II. Balkan Savaşlarının başladığı gün Selanik'te bulunan Yunan askeri Bulgar askerlerine saldırmıştır. 22 saat boyunca devam eden ve Müslüman ve Museviler de zarar gördüğü çatışmalar sonunda Bulgarlar askeri ile Bulgar ileri gelenleri şehirden sürülmüşlerdir. Şehirde kalan Bulgarlar ise Yunan Hükümetinin ve yerli Rumların baskılarına maruz kalmışlardır. Nihayet 27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Barış Antlaşması ile iki devlet karşılıklı nüfus değişimine karar vermiş, Selanik Bulgarları Selanik'ten ayrılmışlardır.

Ek1: Selanik 1890 yılının milletlere göre nüfus sayımı.

Kaynak: Istoriko Arkhio Makedonias, GDM, phakelos 45

	1890		1890	
	α.	β.	α.	β.
Σύνολο ὀνόμων	2	3	101	51
Ἰσχυαροὶ (ὄχι μόνον)	66	58	35	21
Ἰσχυαροὶ	23215	23523	245	247
Βούγγαροι διαμαρ.	7	6	22	6 41
Ἀστυνοὶ διαμαρ.			7	2
Βούγγαροι καθ.	13	11	24	13 61
Καδομιοὶ	12	16	74	6 597
Ἀρμένιοι καθ.	7	9	19	15
Ἀρμένιοι	72	66	171	75
Ἰσχυαροὶ	752	700	1669	576
Βυζάντιοι	40	32	75	24
Ἰσχυαροὶ	5300	5313	2931	1468
Ἰσχυαροὶ	11677	12452	4919	2653
Ἰσχυαροὶ διαμαρ.			3	
Ἰσχυαροὶ καθ.			2	
Ἰσχυαροὶ			1	
Ἰσχυαροὶ	10	5	4	7
Σύνολο	83430	83430	15500	15500
Ἰσχυαροὶ	26542	26542	68,003	68,003

Ek2: Selanik 1900 yılının milletlere göre nüfus sayımı.

Kaynak: Kanchov, Vasil, *Makedoniya, Etnografiya i statistika*, izd. "Prof. M. Drinov", Sofya, 1996, s. 140.

1. Солунска Каза.

№ по редъ	Име на населеното мѣсто	Б р о ж н а н а с е л е н о н и м е њ о											Всичко	
		Българи		Турци	Черкези	Гръци		Арнаути		Власи	Ереки	Цигани		Разни
		Християни	Мухамедани			Християни	Мухамедани	Християни	Мухамедани					
1	Солунъ (Тесалоника, Селеникъ)	10000	—	26000	—	16000	—	—	—	—	55000	2500	8500	118000
2	Киречъ Кьой (Пейзаново)	4200	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4200
3	Айвагово	1580	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1580
4	Лайна (Льгиново)	—	—	—	—	700	—	—	—	—	—	—	—	700
5	Арманъ Кьой	260	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	260
6	Дауъ Валъ	250	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	250
7	Акъ Бунаръ	70	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	70
8	Лембетъ	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	42
9	Кара Усениъ	71	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	71
10	Ново Село (Еви Кьой)	772	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	772
11	Градоборъ	800	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	800
12	Наръшъ	200	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	200
13	Сарамурово	120	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	120
14	Бугариново	590	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	590
15	Коритенъ (Гьордже)	370	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	370
16	Пърнаръ	—	—	150	—	—	—	—	—	—	—	—	—	150
17	Рахманли	—	—	500	—	—	—	—	—	—	—	—	—	500
18	Доганджиево	28	—	200	—	—	—	—	—	—	—	84	—	312
19	Верланица (Варланджа)	35	—	560	—	—	—	—	—	—	—	35	—	630
20	Кара Оглу (Караглого)	—	—	150	—	—	—	—	—	—	—	60	—	210

Ek3: Selanik 28 Nisan 1913 yılının milletlere göre nüfus sayımı (1. sayfa)

Kaynak: Istoriko Arkhio Makedonias, GDM, phakelos 27v

Ιστορικὸν Ἀρχεῖον Μακεδονίας
Ἱστορικὸν Ἐπιπέδιον

1

Ἱστορικὸν
τῆς 2^{ης} ἡμερῆς 1913

Ἱστορικὸν I

Ἐπιπέδιον τῶν ἐπιπέδων τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης
κατὰ ἀξίαν, εὐνομιῶν καὶ κατὰ ἐθνικότητα

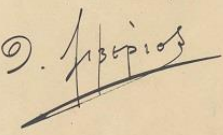

Ἰσοπέδιον ἢ Ἰσοπέδιον	Ἑλλῆδες	Βουλγαροὶ	Ἄγγλοι	Γερμανοὶ	Ἰταλοὶ	Ἰσπανοὶ	Ἴσραηλῆς
1	628	3175	2420	409	122	10	214
2	797	3577	2836	138	883	21	199
3	478	2571	1179	354	488	432	118
4	1336	6794	1645	2468	2211	114	356
5	1611	7192	3384	2328	698	606	276
6	34	198	118	36	23	~	21
7	329	1842	1511	15	35	20	261
8	2839	14364	2576	11315	317	22	134
9	1736	8165	3797	3419	715	172	62
10	1954	10120	7198	244	1279	1445	154
11	3112	13948	1437	25	12174	268	44
12	1298	6295	597	5423	47	111	117
13	2003	9338	434	8445	61	47	51
14	2582	13093	1228	8241	2959	546	119
15	2829	12113	81	1362	10586	67	17
16	818	3906	2169	822	367	107	441
17	2957	14564	1623	9355	2944	391	251
18	1569	8593	279	1398	6886	21	9
19	1726	7591	1138	3193	1945	1082	233
20	1925	9263	3231	2344	1110	1181	1097
21	128	1187	975	5	17	~	190
~	32184	157889	39956	61439	45867	6263	4364

Ἐπιπέδιον τῆς 6 Μαΐου 1913

Ἐπιπέδιον τῶν Ἱστορικῶν Ἐπιπέδων

9. Ἰστορικός

Ek4: Selanik 28 Nisan 1913 yılının milletlere göre nüfus sayımı (2. sayfa)

Kaynak: Istoriko Arkhio Makedonias, GDM, phakelos 27v

1

Π Ι Ν Α Ε

ΕΜΦΑΙΝΩΝ ΤΟΝ ΠΛΗΘΥΣΜΟΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΚΑΤ' ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟΝ

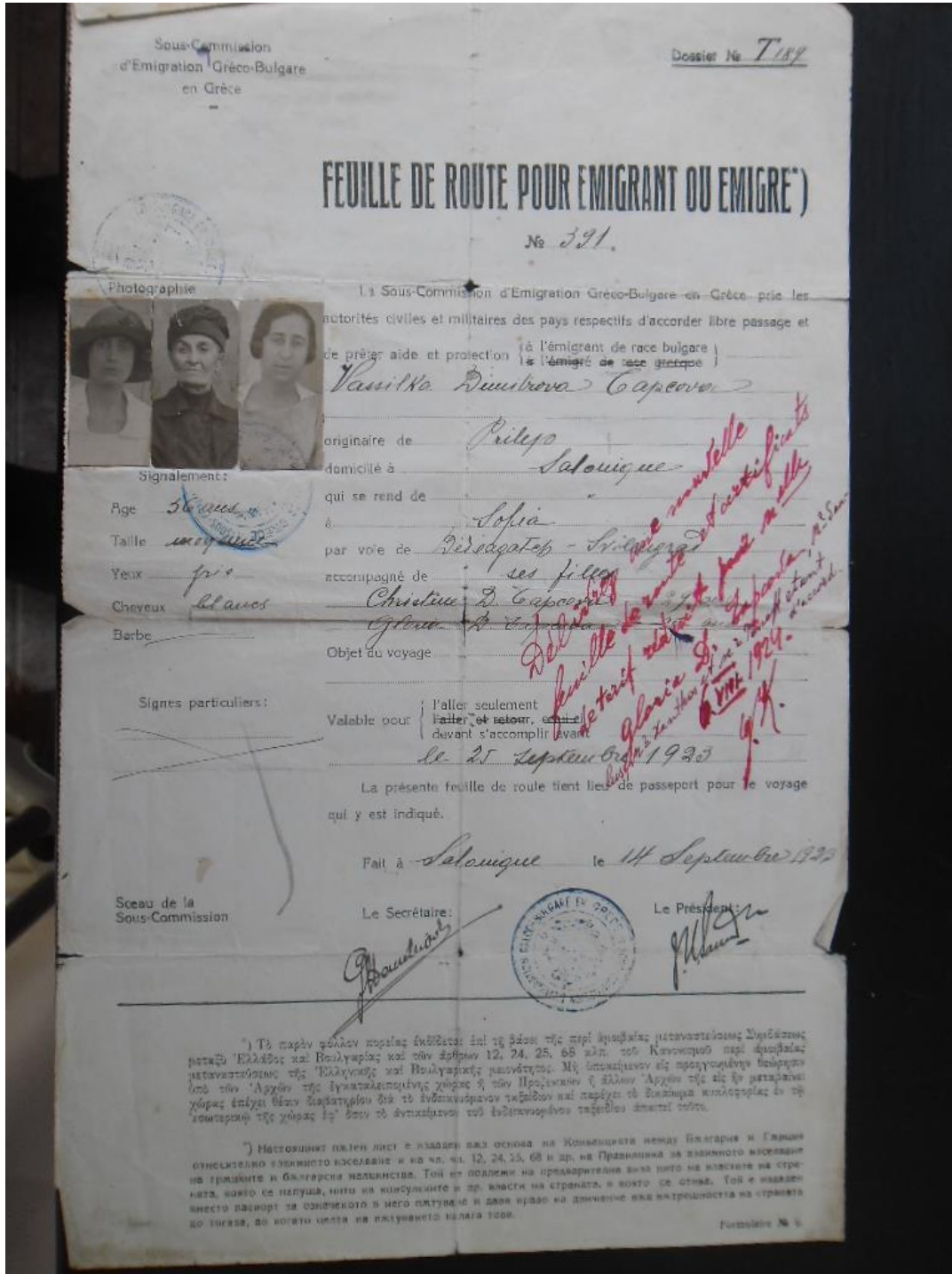
ΕΘΝΙΚΟΤΗΣ	ΑΡΡΕΝΑ	ΘΗΛΕΑ	ΣΥΝΟΛΟΝ
ΕΛΛΗΝΕΣ	23.540	16.416	39.956
ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ	29.753	31.686	61.439
ΘΩΜΑΝΟΙ	22.808	23.059	45.867
ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ	3.402	2.861	6.263
ΞΕΝΟΙ	2.495	1.869	4.364
ΕΝ ΟΛΩ	81.998	75.891	157.889

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΤΗΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - 31/1/1913
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΟΛΕΩΣ

Ek5: Seyahat Belgesi. Tarihi: 25 Eylül 1923.

Konusu: Bulgaristan ile Yunanistan arasında karşılıklı göçe ilişkin imzalanan sözleşme gereğince Vasilka, Gloria ve Hristina Tapkovi'nin Selanik'ten Dedeoğaç üzerinden Sofya'ya gitmeleri için verilen göç izni.

Kaynak: Tapkovi ve Raya Zaimova'nın kişisel arşivi.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- ATASE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi): BLH-660-55-002-007.
- BOA. (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi): BEO. 881/66039- 2; 3284/246258-2; 3779/283412-2; 4120/308966-5.
- DH. EUM 3. Şb. 4/11-1.
- DH. MKT. 1072/7-2-2; 1077/7-1; 2749/67; 2760/83; 2914/77-1.
- DH. MUİ. 90/48-5; 90/48-8.
- DH. ŞFR. 414/90-1.
- HR. ŞFR. (04). 265/18-9; 278/44-2.
- İ. AZN. 4/31-2; 24/31-1; 65/26-3; 65/26-4; 2.
- İ. DH. 1176/91921-4; 1176/91921-8; 1176/91921-7; 3403/255197-2; 4124/309230-1.
- İ. MF. 3/13-1.
- HR. SYS. 2943/20-1.
- MF. MKT. 72/107-1; 74/50-1.
- ŞD. 2076/17-1.
- TFR. I. M. 22/21Paisi67/1-1.
- TFR. I. KNS. 8/762-1 8/782-2; 8/782-2; 9/846-1; 9/855-1-1.
- TFR. I. MKM. 29/2887-2; 29/2887-3.
- TFR. I. SL. 30/2927-1; 131/13049-1; 98/9792-2; 117/11687-1;129/12851-1; 133/13285-1; 135/13453-4; 134/13384-1; 135/13453-2; 145/14488-2, 145/14488-1; 165/16439-; 160/15955-2; 215/21458-1; 216/21526-1; 218/21723-1.
- Y. PRK. TKM. 50/11.
- ZB. 609/37.
- Istoriko Arkhio Makedonias* (Selanik Makedonya Tarih Arşivi IAM.): OTX, Defter No: 923, s. 6; GDM, phakelos 45, phakelos 27v.
- KA. (Kızılay Arşivi): Kutu No: 106, Belge No: 11-5.

Salnameler

- Selanik Vilayeti Salnamesi (SVS) 1311/1893*, 12. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.
- Selanik Vilayeti Salnamesi (SVS) 1318/1900*, 16. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.
- Selanik Vilayeti Salnamesi (SVS), 1325/1907*, 20. Defa, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası.

Kitap ve makaleler

- Andonyan, Aram, *Balkan Savaşı*, (Çeviren: Zaven Biberyan), 2. Baskı, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, (Didaktoriki Diatrivi pou Ekponithike sto Tmima politikon Epistimon tou Aristoteliou Panepistimio-Doktora Tezi), Tessaloniki , 2016.
- Arampatzi, Khrisi, *Engatastasis ton proshigon sti Ditiki Makedonia*, Thessaloniki, 2015.
- Asimopoulou, Sofia, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona*, Panepitimio Makedonias Sholi İkonomikon ke Periferiakon Spoudon Timima

- Valkanikon, Slavikon ke Anatolikon Spoudon, Diplomatiki Ergasia-Lisans Tezi) Thessaloniki, 2014.
- Bayram, Selahattin, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.
- Bouroutus, Andreas, “İ Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis” *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Thessaloniki 2012.
- Çiçek, Hikmet, *Dr. Bahattin Şakir, İttihat ve Terakkî'den Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.
- Çolaker, Veysel, *Bir Kentin Kimlik Değişimi -Selanik- (1908-1928)*, (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Denizli, 2022.
- Dimitar Tyulekov, *Obrecheno rodolyubie. VMRO v Pirinsko, 1919-1934*, Makedonski nauchen institut, Blagoevgrad, 2001.
- Dimitriadis, Vasilis, “O Plitismos tis Tessalonikis ke i Elliniki Koinotita tis Kata to 1913”, *Makedonika*, Tomos, 23, 1983.
- Eryaman, Ayşe, “Selanik Vilayeti'nde 1908 Genel Seçimleri”, *History Studies*, Volume 9, Issue 3, September 2017.
- Eryaman, Ayşe, *Osmanlı Devleti'nin Selanik Politikaları 1908-1912*, (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Tokat, 2016.
- Georgiev Peltekov, Aleksander, *Revoljucionni deytisi ot Makedoniya i Odrinsko*, Orbel, Sofya, 2014.
- Gounaris, Basil C., “Salonica”, Review, Fernand Braudel Center, Vol. XVI, No: 4, 1993.
- Gökbilgin, Tayyip, “Selanik”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.
- Hall, Richard C., “The Role of Thessaloniki in Bulgarian Policy During The Balkan Wars”, *Balkan Studies*, Volume 33/2, 1992.
- Hekimoglou, Evangelos A., *Tessaloniki 100 Hronia Apo tin Apelevterosi*, (haz. Dimitris Benekos-Aleksis Skanavis), Thessaloniki, 2012.
- https://books.google.com.tr/books?id=IuWAAgAAQBAJ&pg=PA72&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Kanchov, Vasil, *Makedoniya, Etnografiya i statistika*, izd. “Prof. M. Drinov”, Sofya, 1996.
- Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (Hazırlayan. Osman Bahadır), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kayapınar, Levent, “Kuruluşundan Günümüze Selanik Şehri”, *Türk Tarihinin Kadim Şehirleri*, (Editörler: Okan Yeşilot Bihter Gürışık Köksal), Selenge Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kiel, Machiel, “Selânik”, *İslam Ansiklopedisi (İA.)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kolonas, Vasilis K., “İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912”, *APT (Aristo Üniversitesi)*, Didaktoriği Yatrivi, Thessaloniki, 1991.
- Konstantinova, Yura, “Balgarskata devicheska gimnaziya “Sv. Blagoveshtenie” v Solun”, *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019.
- Ladas, Stephen P., *The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey*, The Macmillan Company, New York, 1932.
- Lazarov, Velizar, *Balgariskiyat garnizon v Solun prez 1913*, Pechatnitsa na Armeyskiya voenno-izdatelski fond, Sofya, 1929.

- Lesiçkof, İvan, *Balkan Muhaberatı Hatıratından: Selanik Nasıl Düştü?*, (Mütercimi: H. Sıtkı), Cilt 1, Cüz 2, 1 Ağustos 1913.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK. Ankara 2004.
- Litina, Maria, "Danni za istoriyata na Solunskata balgarska obshtina ot gratskite izvori (1880-1910)" *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019.
- Logos, Katerina, "The Thessaloniki Fire of 1917: The Role of Defensive Nationalism", *American Historical Association NYC*, January 2015.
- Lory, Bernard, "Yıl 1912, Yunanlılar Kente Girer", *Selanik 1850-1918: "Yahudilerin Kenti" ve Balkanlar'ın Uyanışı*, (Haz. Gilles Veinstein), (Çev. Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- Mantopoulou, Talia S., *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis Tourkokratias (1839-1912), Eklisies-Sinagoges, Camia*, Didaktoriği Yatııı, Thessaloniki, 1989.
- Megas, Yannis, *İ Varkarides tis Tessalonikis (İ Anarhiki Vulgariki Omkada ke i Vumvitikes Energias tou 1903*, Trohalia (Kasnak Yay) Atina, 1994.
- Milonas, Haris G. "Etniki Olokirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923", *Atina Ulusal Kapodistriyan Üniversitesi, Siyasi Bilimler ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Uzmanlaşma Programı*, Atina, 2002.
- Nachev, İvaylo, "Sayuzat "Yunak" i balgarskoto gimnasticheskoto druzhestvo v Solun" *Solun i Balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019.
- Özlem, Kader, "Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi", *International Journal of Social Inquiry*, Volume 12, Issue 1, s. 227.
- Özsüer, Esra, "I. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın Tarafsızlığına Karşı Venizelos-"Entente Cordiale" İşbirliği ve Propaganda Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 63, 2018.
- Papastathis, Ch. K -Evangelos. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, EN Manos Ltd, Thessaloniki, 2010.
- Partena, Valasi, "İ Katimerini Zoi sti Thessaloniki sta Hronia tou A'pangosmiou Polemou" (Birinci Dünya Savaşında Günlük Yaşam), (Panapistimio Makedonias Sholi Oikonomikon ke Periferiakon Spoydin, Dimarheia Ergasia), Thessaloniki, 2019.
- Pehlivan, İsmail, *Bulgar Komitacıları ve Komitacılık Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne, 2017.
- Ramsaur, Ernest E., *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (Çev: Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul, 1972.
- Saatçi, Meltem Begüm, "II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda Bulgar Rolü", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2005.
- Seyfeli, Canan, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, 2011.
- Şemişik, Pınar, Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 27, Sayı 1, 2017.
- Tekeli İlhan-Selim İlkin, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Editör: Osman Okyar-Halil İnalçık), Ankara, 1980.
- Tuğrul, Mehmet, *Balkanlarda Şehir Vakıf İlişkisine Dair Mukayeseli Bir Örnek: Selanik ve Sofya*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, 2020.

- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C: II, Tarih Vakfı Yay., Ankara, 1984.
- Tuncer, Hüner, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları (1911-1913)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018.
- Valsamidis, Paschalis, “İ Tourkikes Sinikies Horia ke O Tourkikos Plitismos Tis İpodikisis Langada Kata To Etos 1914”, *Makedonika*, C. 32, Thessaloniki, 2001.
- Vatansever Erhan, “*Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bulgaristan’ın Bağımsızlığı*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Edirne, 2019.
- Velev, Georgi, *İstoriya na balgarite ot Makedoniya*, Tom I, izd. İztok-Zapad, Sofya, 2016.
- Yavuz, Rengin, “Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2019.
- Yücel, Dilek, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2014.
- Zafer, Zeynep, “Balkan Savaşları ve Pomaklar”, *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilafı Duruşlar*, (Editör: Mustafa Türkeş), Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- Zafer, Zeynep, “İki Bulgar Yazarın Eserlerinde Balkan Savaşları”, *Balkan Savaşları ve Edirne* (Editörler: İlker Alp-İbrahim Kelağa Ahmet), Cilt 1, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne, 2020.
- Zaimova, Raya, “Katolicheskite misii, Solun i balgarite”, *Solun i balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019.
- Zhelev, Yordan, “Balgarskata obshtnost v osmanskiya Solun: demografska, stopanska i sotsialna karakteristika”, *Solun i balgarite: istoriya, pamet, savremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), BAN, Sofya, 2019.